

DE PSYKOANALYTISKE FORENINGER I DANMARK

Ole Andkjær Olsen

Artiklen omhandler de vigtigste af de psykoanalytiske foreninger, der har eksisteret i Danmark fra omkring 1930 til nutiden. Der har været to hovedretninger i dansk psykoanalyse, nemlig en retning der er opstået mere eller mindre spontant inden for den kulturradikale bevægelse, og som siden fik en ny blomstringsperiode i forbindelse med studenteroprøret, og en retning, der er indpodet udefra som en direkte aflægger af den internationale psykoanalytiske forening. Den første retning har haft sin styrke i det samfundsmæssige engagement og i anvendelsen af psykoanalysen inden for en lang række fagområder, men har haft vanskeligt ved at etablere en forsvarlig terapeutisk praksis. Den anden retning har søgt at efterleve kravene i den internationale forening, men har til gengæld haft vanskeligt ved at tilpasse sig det specifikke danske kulturgrundlag, hvorfor dens gennemslagskraft indtil de seneste årtier har været ringe.

Denne artikel bygger for store deles vedkommende på allerede publicerede bøger og artikler om dansk psykoanalyses historie, men jeg har selv søgt at udfylde nogle af hullerne gennem interviews og arkivstudier. For ikke at gentage for meget af, hvad Finn Korsaa skrev i sin artikel om dansk psykoanalyse i *Psyke & Logos* nr. 1, 1989, har jeg valgt at fokusere på de psykoanalytiske foreninger, ligesom jeg har lagt særlig vægt på at placere disse foreninger internationalt, hvilket er muliggjort gennem de senere års righoldige publikation af materiale fra de psykoanalytiske arkiver rundt om i verden. Da Gudrun Bodin i sin artikel i nærværende nummer af *Psyke & Logos* gennemgår stiftelsen af *Dansk Psykoanalytisk Selskab* i detaljer, gør jeg mindre ud af dette selskabs historie, end det ellers ville være berettiget til.

Jeg takker i ganske særlig grad Finn Korsaa og Stig Dankert Hjort for at have stillet materiale fra deres langvarige arbejde med Sigurd Næsgaard og tilgrænsende dele af dansk psykoanalyse til min rådighed. Også Per Magnus Johansson takkes for svensk arkivmateriale, der belyser forholdet

mellem dansk og svensk psykoanalyse. Endelig takker jeg de mange repræsentanter for de forskellige psykoanalytiske foreninger og beslægtede faglige miljøer, der har ladet sig interviewe, udlånt materiale eller på anden vis hjulpet mig med informationer.

Min artikel er et forarbejde til en bog om dansk psykoanalyses historie. Jeg har valgt at begrænse bibliografien til den direkte omtalte eller citerede litteratur, da den ellers ville blive uforholdsmæssigt lang, og da en fylligere publikation altså vil komme senere. *Med henblik på det videre arbejde vil jeg være taknemmelig for oplysninger af enhver art om dansk psykoanalyse, herunder oplysninger der kan perspektivere eller korrigere, hvad jeg har skrevet i artiklen.*¹

1. De psykoanalytiske foreninger og den psykoanalytiske uddannelse

Den internationale psykoanalytiske forening (i dag kendt som IPA, tidligere som IPV) blev stiftet i 1910 som paraplyorganisation for medlemmer og medlemsforeninger i de lande, hvor der var bosat psykoanalytikere. Samme år skrev Freud sin artikel om »vild« psykoanalyse (Freud 1910k), hvor han argumenterede for, at kun en analytikers medlemskab af en IPA- anerkendt forening var garanti for en korrekt udført psykoanalyse. Som konsekvens heraf opstod et nyt brændpunkt i diskussionen, nemlig adgangen til foreningerne og kontrollen med den analytiske uddannelse. Freud forestillede sig i begyndelsen ikke nogen længere uddannelse, bortset fra lidt drømmetydning, selvanalyse samt kendskab til den psykoanalytiske litteratur. Altafgørende for, om en ansøger blev optaget i en psykoanalytisk forening, var ledelsens personlige vurdering af den pågældende, og Freud såvel som medlemmerne af hans hemmelige komité kunne være særdeles kontante i deres henholdsvis positive og negative vurderinger. Man var især på vagt over for personer, der manglede den fornødne korpsånd. Der blev fældet hårde domme efter få møder, som man kan se i de publicerede brevvekslinger. Ligesom Freud sad på foreningen i Wien, havde han håndplukket lederne af de første grenforeninger i andre lande og udstyret dem med den samme ret til selektiv magtudøvelse, som han havde tildelt sig selv.

1 De hidtil vigtigste bidrag til skrivningen af dansk psykoanalyses historie er Kromann Kristensen 1969, Siersted 1972, Fogt/Friis/Nordin/Petri 1979, Jensen/Paikin 1980, Hein 1985, Korsaa 1988 og 1989, Hjort 1989, Fogt 1998 samt Gudrun Bodins artikel i nærværende nummer. Materiale af betydning for historieskrivningen findes i Bering 1988a og diskussion af historieskrivningens problemstillinger i Hjort 1991. Hertil kommer en række bidrag til at placere psykoanalysen i forhold til seksualreformbevægelsen og kulturradikalismen, navnlig Hertoft 1983 og 1995 og Thing 1993.

Efter første verdenskrig fremkom en bestræbelse på professionalisering af psykoanalysen og på institutionalisering af den psykoanalytiske uddannelse. Det var den tyske psykoanalytiske forening, der førte an, og som satte dagsordenen, mens Freud selv forholdt sig mere tøvende, uden at han dog var i stand til at bremse moderniseringsprocessen. Der opstod indre spændinger i den hemmelige komité, der formelt ophørte med at eksistere i 1927, samme år som de nye uddannelsesregler trådte i kraft.

Det mest spektakulære var striden om lægmandsanalysen. Der kom fra et flertal af medlemmerne et stadigt mere massivt krav om at forbeholde uddannelsen for læger, således at en psykoanalytiker formelt kunne måle sig med en speciallæge i psykiatri. Freud frygtede, at psykoanalysen skulle blive »psykiatriens stuepige«, og han var i særdeleshed bekymret for den ensidigt naturvidenskabelige indstilling, som lægerne oftest havde med sig i bagagen, når de opsøgte psykoanalysen. Hans tanker gik i retning af, at de psykoanalytiske institutter skulle videreudvikles til egentlige læreanstalter og selv stå for undervisning i medicin, psykiatri, kulturhistorie, litteratur, antropologi, og hvad der ellers var brug for.

IPA-flertallet fik imidlertid sin vilje. Lægmandsanalysen, dvs. psykoanalyse udøvet af andre end læger, blev levnet en lille plads i nogle foreninger for ikke at krænke Freud for dybt, men er siden stort set forladt alle steder.² Senere blev det i de europæiske foreninger gennemført, at også universitetsuddannede psykologer kunne få adgang til den psykoanalytiske uddannelse, men man skal helt frem til nutiden, før de amerikanske foreninger ad rettes vej blev tvunget til at foretage den samme åbning. Reelt blev der indført en rangorden, hvor læger havde første rang og psykologer anden rang, mens alle derudover var tredjerangsanalytikere, hvis det lykkedes dem at blive accepteret til uddannelsen.

Den anden nyskabelse var indførelsen af læreanalysen som fast bestanddel i uddannelsen. Den kendsgerning, at den vigtigste del af den psykoanalytiske kunnen transmitteres fra generation til generation af analytikere gennem analysandens overføring på og identifikation med læreanalytikeren, placerer læreanalysen som selve nerven i uddannelsen. Derfor får det også fatale konsekvenser, hvis der i selve læreanalysens som institution er indkapslet nogle grundlæggende skavanker. Freud var ikke imod læreanalysen, men han havde næsten altid været tøvende, når han blev bedt om en sådan, fordi han forudså problemerne med at tackle de personlige og overføringsmæssige relationer i det foreningsmæssige samarbejde efter en analyses afslutning. Derfor anbefalede han gerne korte – og som konsekvens heraf – overfladiske læreanalyser.

2 I begyndelsen mente man, at børneanalyse som en mindre krævende disciplin kunne overlades til f.eks. lærere og pædagoger, men denne sondring er selvsagt forladt igen.

Som opbygningen af den psykoanalytiske uddannelse kom til at foregå, implicerede det, at én form for lukkethed repræsenteret af den hemmelige komité blev erstattet af en anden knyttet til læreanalysens indretning. Foreningerne bestod ikke mere kun af Freuds og hans nærmere elevvers håndplukkede disciple, men blev sammensat af logebrødre og -søstre, hvis sammenhold var baseret på, at de i en hierarkisk rangorden delte hinandens intimeste hemmeligheder. Læreanalysen (psykoanalysens mesterlære) blev herefter det helt centrale i psykoanalysens traditionsforvaltning, for så vidt som den både skulle varetage en uddannelsesmæssig og en social funktion. Jo mindre foreningerne blev, jo vanskeligere blev det at gardere sig mod de svagheder, der var indbygget i læreanalysens struktur. Man måtte således ikke blot efter endt uddannelse være i forening med sin egen analytiker, men ofte var analytiker, supervisor og underviser én og samme person, hvilket gav foreningen et præg af familie og gjorde relationerne latent incestuøse. Læreanalytikerne har de bedste muligheder for at føre sindelagskontrol med nye kandidater og vurdere deres gavnlighed for og loyalitet over for bevægelsen. Han/hun skaber på den måde kloner af sig selv og kan let fravælge uønskede eksemplarer. Læreanalyser foretaget under sådanne betingelser risikerer selvsagt let at blive værdiløse, uanset hvor lange og grundige de er.

Det ultimative krav om korpsånd i de enkelte foreninger har på sin side fremmet det omgivende samfunds mistillid, hvilket igen i en negativ spiral har skærpet behovet for loyalitet over for den fælles sag. Som følge af foreningernes lukkethed omkring sig selv har den ligeværdige meningsudveksling med andre discipliner i reglen været minimal. Psykoanalytikerne har været sig selv nok, fordi de mente at råde over den eneste gyldige metode til at teste de hypoteser, som de selv fremsatte. Det, der oprindeligt var konciperet som en erfaringsbaseret videnskab, forvandlede i foreningernes lukkede rum til en doktrin, hvor de grundlæggende trossætninger ikke kunne fraviges. Netop doktriner er imidlertid sårbare, da den ene kan være lige så god som den anden. Derfor genererede de psykoanalytiske samfund hele tiden nye doktriner og nye grupperinger samlet omkring nye mestertænkere. Også her spillede læreanalysen ind. Ligesom læreanalyserne kan binde analytikerne i en forening tæt sammen, kan de have en centrifugal effekt, når negative overføringer bliver fremherskende og giver anledning til eksplosive spaltninger. De mange brud med efterfølgende dannelser af nye fraktioner og grupperinger har igennem psykoanalysens historie resulteret i et væld af konkurrerende foreninger i de enkelte lande, og disse brud bliver des mere forbitrede, når analytiker/analytiksand-forholdet er involveret.

Set udefra kan der være noget positivt i disse spaltningerprocesser, nemlig at den givne forenings monopol på uddannelse af analytikere og på udlægning af den psykoanalytiske teori bliver brudt. Spaltningerne har med andre ord en åbnende og også en fornyende effekt. Nationale for-

eninger uden for IPA har ofte været i bedre samklang med den kulturelle baggrund og de særlige terapeutiske behov i det enkelte land end de foreninger, der var lydige over for IPA's centralt besluttede politik. En flerstrengt og alsidig traditionsudvikling med indbyrdes konkurrence mellem forskellige foreninger kan ses som en garanti imod, at en given magtklike i en enkelt international forening kan lemlæste psykoanalysen som helhed, hvis den træffer forkerte beslutninger. Nytænkning udgår aldrig fra det magtfuldkomne centrum i en stor og veletableret forening, men fra oppositionelle grupper i periferien og fra mindre konkurrerende foreninger.

Fragmenteringen har imidlertid også haft en negativ side, som navnlig kommer til udtryk i små lande som Danmark, nemlig at man går glip af den ekspertise og det faglige niveau, der er oparbejdet i kraft af den centrale forening. Nydannede foreninger kan dertil komme ned på så lave medlemstal, at den latent incestuøse karakter i de personlige relationer træder i forgrunden, idet en enkelt »mester« forestår al analyse og al undervisning. Sådanne foreninger forsvarer sig mod udslettelse ved at antage en hierarkisk, lukket og loeagtig opbygning, hvorved det faglige og videnskabelige niveau yderligere sænkes. Der er her grund til at overveje, om personer, som IPA støder fra sig, eller som selv bryder med IPA, fordi båndene føles for snærende, ikke i deres heroiske ensomhed begynder at indtage den samme type doktrinære og golde standpunkter, som de ikke kunne holde ud i moderforeningen, mens deres udvikling måske var blevet mere frugtbar, hvis dialogen med IPA var blevet opretholdt på et ligeværdigt grundlag.

2. Psykoanalysens internationalisering

Psykoanalysens etablering og udvikling har i ethvert land været bestemt ud fra to hovedgrupper af faktorer: (1) Hvilket modtageapparat var der for psykoanalysen i det pågældende land, hvilke allerede eksisterende strømninger kunne psykoanalysen podes på, og hvordan kom psykoanalysen ud af det med beslægtede videnskabelige, terapeutiske og kulturelle institutioner? (2) Hvilken overordnet politik m.h.t. etablering af grenforeninger førtes inden for den internationale psykoanalyse, specielt IPA, og hvilken konkret politik førtes over for analytikerne i det pågældende land omkring etableringen og udviklingen af en psykoanalytisk forening? Der er en permanent konfliktmulighed indbygget i forholdet mellem de to grupper af faktorer. For en svag national forening vil den internationale kontakt fungere som et støttekors, der giver form og statur, men for en stærk og autonom forening vil kontakten derimod kunne opleves som en spændetrøje, som man er tilbøjelig til at kaste af sig, når den overordnede internationale forening bliver for diktatorisk i sine krav.

Fra dannelsen i 1910 har IPA's politik haft en overvejende centralistisk karakter, og målsætningen har været at udbrede disciplinen globalt uden

for store afvigelser fra land til land. Bestemte standarder skulle overholdes uden hensyn til nationale særegenheder. Ingen af de sammenligninger, der umiddelbart falder en ind, er helt irrelevante, om end heller ikke helt dækkende: udbredelsen af den katolske lære fra Vatikanet i Rom, udbredelsen af verdenskommunismen fra Centralkomiteen i Moskva og udbredelsen af f.eks. cola- og burgerprodukter gennem opbygningen af en centralt styret multinationalt netværk baseret på et koncept, et navn, et logo og de fornødne patenter. Kun den centrale ledelse af Coca Cola kan beslutte, om formelen for produktet skal ændres, så smagen bliver mere sød eller mere bitter. Kunderne skal have garanti for, at de kan købe nøjagtigt det samme produkt overalt i verden. Ud fra samme tankegang mener IPA, at man skal kunne købe omtrent den samme psykoanalyse overalt på jordkloden.

Der er almindelig enighed om, at psykoanalysen er sammensat af mange indbyrdes heterogene elementer, som Freud formåede at samle til en helhed takket været en meget bred videnskabelig og kulturel horisont. For så vidt disse forskellige inspirationskilder selv hidrørte fra levende traditioner af videnskabelig, filosofisk, politisk, terapeutisk eller kunstnerisk art, tegner der sig en interessant historisk proces, når en given tradition, der så at sige har aktier i psykoanalysen, på et senere tidspunkt i historien atter møder den i mellemtiden fuldt udviklede psykoanalytiske bevægelse. At psykoanalysen hurtigere vandt genklang her og også lettere lod sig indpode i en sådan tradition, er en oplagt ting, men netop genkendelsesmomentet og ligheden kunne også føre til divergenser, for så vidt som den pågældende tradition – i lighed med hvad Freud havde gjort – forholdt sig selektivt til det nye. Den indoptog ikke nødvendigvis psykoanalysen en bloc, men fremhævede og forstørrede de allerede kendte træk for måske des stærkere at miskende eller afvise de træk, der var fremmede i forhold hertil. Når denne ping-pong-bevægelse foregik henover landegrænserne, har vi en af mekanismerne bag psykoanalysens internationale udbredelse samt en af grundene til, at psykoanalysen fik en forskellig udformning i de lande, den koloniserede.

Det bedste eksempel herpå er Frankrig, hvor Freud i 1880'erne havde stiftet udførligt bekendtskab med hypnosen og brugt den som skabelon for den psykoanalytiske terapi og forståelsen af det ubevidste. Efter århundredskiftet var hypnosetraditionen på fransk grund videreudviklet til en selvstændig dynamisk psykologi med Pierre Janet som hovedrepræsentant. Psykoanalysen blev meget tidligt introduceret i Frankrig, men den blev længe tilpasset den allerede kendte tradition. Der gik derfor uforholdsmæssig lang tid, inden der i 1926 blev dannet en regulær fransk psykoanalytisk forening, og selv inden for denne forening var der vedblivende en spaltning mellem de medlemmer, der hældede mod IPA, og de medlemmer, der søgte at videreføre den franske tradition, der efter anden verdenskrig fik Jacques Lacan som hovedrepræsentant. Et lignende eksempel er Schweiz, hvor den dynamiske psykiatri har dybe rødder, og

hvor man derfor tidligt med Bleuler og Jung i spidsen forstod psykoanalysen ganske glimrende, men hvor man efterfølgende udviklede en stærk modstand mod at indoptage psykoanalysen i netop Freuds udformning, da man følte sig velkvalificerede til at stå på egne ben. Endelig kan man nævne Sverige, hvor de første psykoanalytikere udgik fra en gammel tradition for hypnoseterapi skabt af Otto Wetterstrand, og hvor tilknytningen til denne tradition gav dem en sådan selvbevidsthed, at de ikke var til sinds at indgå som menige medlemmer af IPA-hierarkiet (Poul Bjerre, Emanuel af Geijerstam og senere Pehr Henrik Törngren).³

Danmark passer også ind i dette billede. Ganske vist besad vi hverken en psykoterapeutisk, psykiatrisk eller psykologisk tradition, der på nogen måde havde præget Freud⁴, og dansk filosofi, psykologi og psykiatri viste da heller ikke psykoanalysen nogen større forståelse. Nogenlunde positive receptioner af Freud i det psykologisk-psykiatriske miljø findes i to tilfælde, nemlig hos den senere professor i filosofi i Aarhus Kort Kortsen, der gennemgår Freud i sin disputats om psykiske spaltninger fra 1916, og professoren i psykiatri August Wimmer, der skriver en velkvalificeret introduktion i 1920, men ingen af dem var interesseret i at skaffe sig en psykoanalytisk uddannelse, og de holdt på akademisk vis psykoanalysen ud fra sig i arms længde, som om de ville undgå at blive smittet – i hvert fald af begejstring. Desuden blev de begge mere negative med årene. Professoren i psykologi, Alfred Lehmann, var – trods sit kendskab til den dynamiske psykologi og psykiatri i Schweiz og Frankrig – direkte fjendtlig over for psykoanalysen, og han blev den første i en lang række af afvisende danske laboratoriepsykologer.

Når man vil finde grobunden for psykoanalysen i Danmark, skal man derfor søge bredere, nemlig til kulturradikalismen, der står som fællesnævner for mellemkrigsårenes progressive kulturstrømninger i Danmark, og som på sin side er en videreførelse af brandesianismen og det moderne gennembrud i 1870erne og -80erne.⁵ At der i dette miljø var en modtagelighed for Freuds tanker, hænger sammen med, at netop gennembrudstænkningen i Skandinavien hørte til blandt Freuds væsentligste forudsætninger.⁶ At idégrundlaget for Brandes selv var hentet andre steder fra, bl.a. John Stuart Mill i England, modsiger ikke, at bevægelsen i Skandi-

3 Uddybning af disse eksempler samt andre eksempler kan findes i Andkjær Olsen/Køppe 1996. Svensk psykoanalyses historie er gennemgået i Johansson 1999.

4 Undtagelsen er den danske scenehypnotisør Carl Hansen, der i 1880 var med til at stimulere Freuds interesse for hypnose, men hans arbejde var ikke kendt og øvede ingen indflydelse i Danmark (jvf. Uffe Hansens monografi fra 1991). Heller ikke interessen for parapsykologi, der spillede en vis rolle for Freud-receptionen i England, ydede psykoanalysen nogen grobund i Danmark.

5 Jvf. Hertel/Møller Kristensen 1973, Nolin 1993 og Thing 1993.

6 Jvf. Brandell 1961 og Andkjær Olsen/Køppe 1981.

navien fik en markant drejning, som i særlig grad prægede Freud. Man kan sammenfatte dette i tesen om sandhedens rensende effekt, som Freud om nogen omsatte til en fungibel terapeutisk praksis. Hertil kommer også understregningen af barndommens betydning for voksenlivet, kampen for seksualfrigørelsen og påpegningen af skadevirkningerne af censur og meningsundertrykkelse.

Den tidligste danske psykoanalyse opstod spontant ud fra oplevelsen af lighedspunkter mellem Freuds ideer og den fremspirende kulturradikale tankegang. Den fik fodfæste i Danmark, inden det lykkedes IPA at etablere en dansk grenforening, og denne danske psykoanalytiske tradition har siden haft et noget konfliktfyldt samliv med den langt senere etablerede IPA-tradition. Hvor de tilsvarende strømninger i nogle andre lande endte med at smelte nogenlunde sammen, forblev de hos os meget længe adskilte som to dele af en helhed, der ikke kunne forliges. Den kulturradikale tradition, der fik sin næste opblomstring under studenteroprøret i 1970'erne, har haft sin styrke i det samfundsmæssige engagement og i anvendelsen af psykoanalysen inden for en lang række fagområder, mens IPA-traditionen, der bogstaveligt talt snublede i starten og først fik fodfæste i andet forsøg i 1950'erne og først blev løbet rigtigt i gang i slutningen af 1970'erne, har stået for en professionalisering af terapien og en lænen sig mod et veletableret internationalt kontaktnet.

IPA bærer sin del af skylden for splittelsen ved at være meget lidt imødekommende over for de særlige danske ønsker og behov i 1930'erne og ved i 1950'erne at favorisere en konservativ psykiatrisk domineret variant af psykoanalysen, der alligevel ikke havde de store overlevelseshemmeligheder i Danmark. Den kulturradikale tradition forsømte på sin side at omsætte engagementet i psykoanalysen til en forsvarlig terapeutisk praksis og havde ikke den tilstrækkelige vilje eller evne til at orientere sig mod andre internationale kontakter, når IPA's porte var lukkede.

3. Freud og Skandinavien

Allerede inden første verdenskrig havde psykoanalysen – udover i Østrig – fået et nogenlunde solidt fodfæste i Schweiz, Ungarn, Tyskland, England og USA. Ved en statusopgørelse i 1914 over psykoanalysens hidtidige udvikling opregner Freud desuden, hvad det rører sig i andre lande og nævner i den forbindelse Poul Bjerre i Sverige og Ragnar Vogt i Norge, men ingen danskere. Freud og Bjerre havde mødtes i 1911, og Bjerre var i 1914 blevet medlem af den psykoanalytiske forening i Berlin uden at have været i analyse, men herefter gled han gradvis væk fra psykoanalysen. I en fodnote tilføjet 1923 til artiklen fra 1914 er den skandinaviske situation forværret set fra Freuds synsvinkel. Der er stadig ingen i Skandinavien, der har grundlagt en forening under IPA, og det konkluderes, at de

skandinaviske lande er dem, der endnu forholder sig allermest afvisende over for psykoanalysen.⁷

I Danmark har Freud formentlig kun kendt til Brandes, der havde været bannerfører for det moderne gennembrud, men som efter århundredskiftet havde udviklet sig i en oftest konservativ retning. Freud havde allerede hørt Brandes i Wien i år 1900, som han har beskrevet i et brev til Fliess (Freud 1985c, s. 446), men vi skal frem til april 1925, inden et møde – foranlediget af bl.a. Arthur Schnitzler – fandt sted i Wien. Ifølge anekdoten lagde Brandes åbent sin modvilje mod psykoanalysen frem for Freud, og han ønskede specielt at pointere, at han aldrig havde haft lyst til at gå i seng med sin mor. At den stærkt moderbundne litterat nærede en sådan bekymring, siger måske noget om, at psykoanalysen nok ville have været en relevant udfordring for ham. Freud på sin side beroligede Brandes med, at ønsket naturligvis kun var ubevidst. Det skaffede ham ikke en ny allieret, men bagefter udtrykte han ved flere lejligheder, hvilken dyb respekt mødet havde givet ham for den gamle åndsfyrste, og efter 70årsdagen i 1926 fremhævede han, at lykønskningen fra Brandes i ganske særlig grad havde glædet ham. Hvad der stod i Brandes' brev er ukendt, men i Danmark nåede han ikke at udtrykke sig positivt om psykoanalysen inden sin død.⁸

I 1927 skrev Freud til sin schweiziske ven, præsten Oskar Pfister, der havde haft mange skandinaver i analyse og specielt fremhævede sin succes med de norske brødre Harald og Kristian Schjelderup, at successen nok måtte skyldes Pfisters personlighed, »for i sig selv har disse skandinaver en ganske særligt dybt rodfæstet modstand mod analysen«.⁹ Freud havde i mellemtiden kunnet konstatere, at Poul Bjerre havde fjernet sig endnu længere fra psykoanalysen, og at Ragnar Vogt, periodens betydeligste norske psykiater, i hvert fald ikke havde nærmet sig yderligere. Det er uvist, om han også havde hørt om nordmanden Johannes Irgens Strømme, der allerede havde været i analyse hos Pfister i 1915, og som derefter selv var begyndt at uddanne analytikere, herunder svenskeren Emanuel af Geijerstam.

Bjerre og Strømme lod sig nok inspirere af psykoanalysen, men udviklede deres helt personlige teoretiske og terapeutiske systemer. Navnlig Bjerre var af den opfattelse, at han selv var fuldt ud lige så betydningsfuld som Freud, hvorfor der ikke var nogen grund til at tilhøre IPA. Han skabte sin egen doktrin, som han kaldte »psykosyntesen«, og var i 1920erne Skandinavians kendetteste psykoterapeut. Også Strømme udviklede sig stadig længere væk fra Freud, og han lancerede mange uortodokse syns-

7 Freud 1914d (s. 73). Freuds og Bjerres problematiske forhold til hinanden er behandlet af Bärmark/Nilsson 1983 og Johansson 1999.

8 Freuds tak til Brandes dateret 13.5.1926 er trykt som appendiks til Bohnen 1980.

9 Freud/Pfister 1963 (s. 80). Brevet er dateret 16.10.1927.

punkter, f.eks. at masturbation kunne indgå som bestanddel i en psykoterapi.

Sammenfattende kan vi konstatere, at det, som Freud skyldte det moderne gennembrud i Skandinavien, ikke var blevet omvekslet til en konstruktiv kontakt. Freud ventede sig ikke noget godt fra denne kant. Den eneste af Freuds elever, der havde positive erfaringer med skandinaver, var Pfister, men han kom først langt senere på banen med støtte til et dansk selskab, og da var det for sent.

4. Kulturradikalismens psykoanalytiske pionerer

Men hvem banede så vej for psykoanalysen i Danmark? Jeg vil pege på Otto Gelsted, Sigurd Næsgaard og Jonathan Høegh von Leunbach, der alle kan betragtes som repræsentanter for kulturradikalismen – om end placeret tre helt forskellige steder i det kulturelle landskab, nemlig i litteraturen og litteraturkritikken, i universitetspsykologien og pædagogikken og i lægevidenskaben og seksualreformbevægelsen.

(a) Otto Gelsted

Otto Gelsted (1888-1968) var skribent, skønlitterær forfatter, oversætter og anmelder i stor stil. Dertil var han engageret i kommunismen. Hans første møde med psykoanalysen fandt sted før første verdenskrig, og derefter indgik det psykoanalytiske begrebsapparat med stigende styrke i hans publikationer, både de skøn- og de faglitterære. Han var klart den første dansker, der vedholdende skrev om psykoanalysen. Han oversatte og introducerede to af Freuds mindre skrifter, der udkom på dansk i 1920 under titlen *Det ubevidste*. Et brev fra Freud dateret 9.10.1918 rummer råd om tekststudvalget og oversættelsen.¹⁰ Desuden leverede Gelsted støtte og opbakning til psykoanalysen i dens etableringsperiode, hvor han tog parti for Næsgaard mod reichianerne. Han var også medvirkende til, at andre skønlitterære forfattere satte sig ind i den psykoanalytiske tænkemåde og lod den smitte af på deres værker. Hans Kirks roman *Fiskerne* (1928) er måske det bedste eksempel herpå. Gelsted tog aldrig skridtet fuldt ud og blev analytiker. En psykoanalytisk uddannelse lå helt uden for hans horisont. Han oversatte også Adler til dansk, måske fordi denne havde ry for at være mere socialistisk end Freud, men lod sig dog ikke influere af ham.

(b) Sigurd Næsgaard

Sigurd Næsgaard (1883-1956) var oprindeligt læreruddannet, men blev i 1915 magister i filosofi med psykologi som speciale og skrev disputats

10 Upubliceret, men omtalt i Børge Houmanns Gelsted-bibliografi fra 1977.

1922 om »bevidsthedens form«. Han fik ingen universitetsansættelse og opgav derfor gradvis den filosofiske psykologi. Ud fra sin baggrund i lærergerningen og sin sympati for højskolebevægelsen flyttede hans fokus i retning af pædagogikken, og han var medstifter af foreningen og tidskriftet *Den Frie Skole*, der fra 1928 introducerede et moderne – om man vil antiautoritært – syn på det pædagogiske. Han daterer selv sin interesse for psykoanalyse til 1926, hvor han i Holland hørte et foredrag af Ernest Jones. Han hævder også at have gennemgået en kortere analyse hos en finsk analytiker af jungiansk observans, men dette kan ikke verificeres (Korsaa 1989). Derimod er det dokumenteret, hvordan han i 1928, 45 år gammel, forsøgte sig med den analytiske metode i en behandling af en kvinde med kleptomane tilbøjeligheder (Korsaa 1988). Hans succes med denne terapi fik ham til at påbegynde en psykoanalytisk praksis, der hurtigt greb om sig. I 1929 udgav han sin første bog om psykoanalyse og siden fulgte en snes andre. Igennem 1930erne og -40erne var Næsgaard Danmarks Mr. psykoanalyse med et stigende antal tilhængere.

Navnlig tobindsværket om psykoanalyse fra 1933 viser, at Næsgaard relativt hurtigt skaffede sig et dybtgående kendskab til Freuds forfatter-skab såvel som til nyere strømninger inden for psykoanalysen. Derimod var han formentlig som terapeut bundet i en temmelig forsimplet opfat-telse af, at afdækningen af traumat i sig selv havde en helbredende kraft, og han var tilsyneladende også langt mere talende end lyttende. Hans karisma gjorde ham selvskreven som leder, men hans egen antiautoritære indstilling gjorde ham formentlig ambivalent over for at påtage sig en for-mel lederrolle, og derfor dannedes der først sent en egentlig psykoanaly-tisk forening omkring ham.

(c) Jonathan Høegh von Leunbach

J. H. Leunbach (1884-1955) var uddannet læge, dybt engageret i sociale problemer og blev tidligt optaget af seksualreformbevægelsen. Oprindelig var han allieret med Thit Jensen, men slog dog snart ind på en venstreori-enteret retning i kontrast til hendes borgerlige. Det var bl.a. synet på abort, der skilte dem. Han var desuden optaget af racehygiejnen og kombinerede tvangfrit biologiske og samfundsmæssige forklaringer. Ifølge Morten Thing (1993) kan man spore Freud-indflydelse i hans skrifter fra og med 1926. Han blev et naturligt samlingspunkt for en gruppe af personer med et lignende socialt og politisk engagement, herunder flere fra gruppen af »socialistiske medicinere«. Man kan nævne Tage Philipson, Jørgen Neer-gaard, Ellen Siersted, i nogle år Jo Jacobsen samt i en kort periode Erik Carstens. Hovedtemaet var de seksuelle reformer, der ikke blot omfattede de mest nærliggende spørgsmål som seksualoplysning, prævention og abort, men dertil familiestrukturen, boligforholdene og klassedelingen i samfundet – alt sammen set fra de mindre bemidlede synsvinkel. Leun-bach-folkene fik hurtigt tætte kontakter til beslægtede grupper i Norge og

Tyskland, ligesom Leunbach spillede en ledende rolle i den internationale seksualreformbevægelse.

I Leunbachs gruppe opstod tanken om at skaffe sig en regulær psykoanalytisk uddannelse. Seksualreformbevægelsen var ikke som sådan knyttet til psykoanalysen eller til Freuds seksualteori, men efter at Wilhelm Reich i 1930 var flyttet fra Wien til Berlin for at finde et fagligt miljø, der bedre matchede med hans egne politiske holdninger, og der i 1931 havde stiftet den såkaldte Sexpol-bevægelse, kom sammenkoblingen af seksualreform, marxisme og psykoanalyse også på dagsordenen i Danmark. Det var vel nok vurderingen, at man bedst realiserede sine politiske interesser gennem praktisk socialt og pædagogisk arbejde, men man underkendte heller ikke terapien, og nogle drog derfor til Wien og Berlin med henblik på at få en uddannelse. Det nøjagtige omfang heraf kendes foreløbig ikke. Endnu flere påbegyndte analyser fra og med 1933, da de tre IPA-uddannede analytikere Hárník, Reich og Gerö kom til København. Leunbach selv gik også i analyse, først hos Reich og senere hos sin egen elev Tage Philipson, men i lighed med Gelsted tog han ikke skridtet fuldt ud og blev analytiker.

5. To skandinaviske grupperinger med dansk deltagelse

I psykoanalysens barndom var der mange IPA-medlemmer, der ikke selv var praktiserende, og mange praktiserende havde aldrig været i analyse. I 1927 blev der indført en ny praksis for den psykoanalytiske uddannelse, som herefter kom til at bestå af en læreanalyse, et antal superviserede analyser og deltagelse i undervisningskurser af klinisk og teoretisk art. Herefter kunne man få et diplom som psykoanalytiker, indvælges som medlem af den psykoanalytiske forening og herigennem opnå medlemskab af IPA. Højest prestige fik man som analytiker, hvis man blev udpeget til læreanalytiker og underviser ved det til foreningen knyttede uddannelsesinstitut. Efter 1927 var der ingen vej uden om en personlig analyse, hvis man ville være IPA-analytiker, men man udstrakte dog ikke dette krav til at omfatte gamle medlemmer, hvoraf mange slet ingen analyse havde gennemgået, andre kun en »ferieanalyse« af få ugers varighed. Det blev endvidere praksis, at for at stifte en ny forening skulle de stiftende medlemmer allerede have medlemskab af en eksisterende forening. I begyndelsen var et enkelt IPA-medlem principielt nok til at grundlægge en ny koloni, men efter anden verdenskrig krævedes mindst tre sådanne medlemmer og i dag fire.

Fra begyndelsen af 1930'erne gik en nydannet satellitgruppe under betegnelsen »study group«. Det var ofte indenlandske grupper i lande med større geografiske afstande (USA, Tyskland), men det kunne også være grupper i lande, der ikke tidligere havde haft en psykoanalytisk forening

(Tjekkoslovakiet, de skandinaviske lande). Efter nogen tids arbejde kunne disse så få status som autonome foreninger med alle rettigheder. Først i Heinz Hartmanns periode som IPA-formand 1951-57 blev denne praksis nogenlunde formaliseret, og der blev indført regler for, hvordan et eksisterende selskab eller en komité med medlemmer fra flere selskaber førte kontrol med aktiviteterne i den nydannede gruppe. Dette blev faktisk selve kernen i IPA's magtudøvelse, da man i stigende grad var nervøse for at optage personer eller selskaber med afvigende holdninger.

Der var to mulige veje til at finde medlemmer til en grenforening eller en study group. Enten kunne der komme betroede udsendinge til det pågældende land bemyndiget af IPA til at foretage autoriserede læreanalyser, eller også kunne særligt interesserede rejse ud og få en uddannelse under og et medlemskab af en allerede fungerende forening for så efterfølgende at vende tilbage til hjembyen og indgå i en forening der. En nydannet forening bestod oftest af begge typer personer. IPA-ledelsens indstilling til en sådan gruppe var bestemt af, om man havde tillid til de pågældende personer. Var tilliden til stede, gik det hurtigt med anerkendelsen.¹¹ I modsat fald kunne det trække ud i årevis.¹²

Næsgaard var først begyndt at praktisere i 1928, dvs. året efter indførelsen af det nye regelsæt og således for sent til eventuelt at kunne optages i IPA »efter gammel ordning«. Psykoanalysen i både Norge, Sverige og Finland var på dette tidspunkt væsentligt længere fremme, dels gennem pionererne Bjerre og Strømme og deres elever, der i ringe grad interesserede sig for IPA, dels gennem kandidater, der havde gennemgået en regulær psykoanalytisk uddannelse i udlandet og var blevet medlemmer af en af de psykoanalytiske foreninger. For så vidt som begge disse grupperinger havde opnået en vis styrke, var det til at forudse, at der før eller siden ville opstå en konflikt mellem dem. Det, der konkret kom til at udløse konflikten, var en voldsom offentlig diskussion i Norge for og imod Strømme og hans terapeutiske metode i 1932 (Alnæs 1996). Indtil da havde der været tegn på, at alle analytikere kunne samles i en enkelt forening, som det f.eks. var sket i Frankrig i 1926, men bagefter måtte der nødvendigvis dannes to.

(a) *Nordisk Psykoterapeutisk Kollegium*

Ideen bag *Nordisk Psykoterapeutisk Kollegium* var at samle nordiske psykoterapeuter fra mange forskellige skoler, herunder psykoanalysen. Initiativet til denne forening blev taget af de to psykoterapeutiske vetera-

11 Da Max Eitingon i efteråret 1933 slog sig ned i Palæstina og grundlagde en psykoanalytisk forening så at sige på den bare jord, blev den øjeblikkeligt optaget som fuldgyldig medlemsforening under IPA.

12 Den efter anden verdenskrig reetablerede norske forening måtte vente i mere end tyve år på fuldgyldigt medlemskab af IPA, jvf. nedenfor.

ner, der begge havde lagt Freud bag sig, men som dog vedkendte sig at have lært en del af psykoanalysen, nemlig Bjerre og Strømme. Man ville ikke opbygge nogen egen doktrin, men tillade medlemmerne på samme tid at være organiseret i andre mere specialiserede foreninger. Man anså dog psykoteraeutisk uddannelse skulle være en statslig opgave på lige fod med uddannelsen af f.eks. tandlæger, og tilsyneladende lagde man ikke særlig vægt på læreanalysen, der efter Bjerres mening ikke var nogen nødvendighed.

Et første møde med henblik på en foreningsdannelse fandt sted i Oslo i sommeren 1929, og for at få Danmark repræsenteret inviterede man Næsgaard, Danmarks på dette tidspunkt eneste psykoanalytiker. Planerne blev dog først taget op igen ved et nyt møde i 1932, og vedtægterne blev udformet ved et møde d. 20. maj 1933. Man startede også to tidsskrifter, der dog kun fik kort levetid.

Der var ti stiftende medlemmer, nemlig – ud over Bjerre, Strømme og Næsgaard – Egil Rønne-Petersen, Finn B. Svendsen og Gerhard Iversen fra Norge, Leslie William Olsson samt ægteparret Signe og Iwan Bratt fra Sverige og endelig Heinrich Röge fra Danmark. Ingen af disse blev siden medlemmer af foreninger under IPA. Af vedtægterne fremgår, at man ikke må modarbejde andre psykoteraeutiske foreninger, og at man har ret til selv at uddanne nye psykoteraeuter, indtil den ønskede statslige institution kan overtage opgaven.¹³ Ønskerne om statsliggørelse står i den stærkest mulige kontrast til Freuds hensigter om en hundrede procent privatiseret psykoanalyse, og de blev da heller ikke realiseret.

Kollegiet fik en temmelig omtumlet tilværelse. Bjerre trak sig tilbage i 1936, hvor han tilsluttede sig den internationale psykoteraeutiske forening, og herefter blev Næsgaard formand helt frem til sin død i 1956. De mest aktive var dog givetvis to af Strømmes norske analysander, rektor Egil Rønne-Petersen, der slog sig ned i Sverige, og arkitekt Gerhard Iversen, der kom til at praktisere i Danmark (ifølge Finn Korsaa bl.a. analytiker for Nancy Bratt, Iwan og Signe Bratts datter, der også kom til at bo Danmark).

I tilslutning til dannelsen af *Nordisk Psykoteraeutisk Kollegium* var Næsgaard i efteråret 1933 med i en rent dansk foreningsdannelse, nemlig *Psykoanalytisk Samfund*, der var en kreds af psykoanalytisk interesserede uden nogen uddannelsespraksis. Der blev foranstaltet foredragsrækker og dannet studiekredse, og en række udenlandske notabiliteter blev inviteret, herunder flere af de stiftende medlemmer af *Nordisk Psykoteraeutisk Kollegium*. Næsgaard har sideløbende kørt en uddannelsespraksis, af Finn Korsaa (1989) omtalt som et psykoanalytisk institut, men han oprettede ingen speciel forening for de analytikere, der var uddannet hos ham. De

13 Vedtægterne er publiceret i Hjort 1989 (s. 245-49).

har dog givetvis for de flestes vedkommende været at finde i *Psykoanalytisk Samfund*, der havde sin storhedstid i 1930'erne, men først formelt ophørte med at eksistere ved Næsgaards død i 1956.

(b) *Alfhild Tamms gruppe af skandinaviske analytikere*

Dannelsen af *Nordisk Psykoterapeutisk Kollegium* skete i vekselvirkning og til sidst konkurrence med en anden gruppe, hvis hovedsigte var at blive optaget i IPA. Baggrunden herfor var, at adskillige skandinaver fra midten af 1920'erne var begyndt at rejse til Tyskland, Østrig og Schweiz for at tage en anerkendt psykoanalytisk uddannelse i de respektive foreninger.

Den svenske læge Alfhild Tamm (1874-1959) var medlem af foreningen i Wien 1926-34 efter at have gennemgået kortere analyser hos Paul Federn, Helene Deutsch og August Aichhorn. Den finske læge Yrjö Kulovesi (1887-1943) var i 1924-25 i analyse hos Hitschmann og Federn og var medlem af foreningen i Wien 1931-35. De mest aktive var dog nordmændene: Harald Schjelderup (1895-1974) og Kristian Schjelderup (1894-1980) var som nævnt i analyse hos Pfister i 1927 (Harald havde forinden været i en mindre tilfredsstillende analyse hos Hitschmann i Wien), og de fortsatte begge 1932-33 hos den senere så kontroversielle Harald Schultz-Hencke i Berlin. I 1929 blev de medlemmer af det schweiziske selskab. Ola Raknes (1887-1975) var i 1928 i analyse hos Fenichel i Berlin og fortsatte analysen i 1933 i Oslo, hvorefter han også var i analyse hos Reich. I Berlin fulgte senere Trygve Braatøy (1904-53) og Johannes Landmark med analyser hos Fenichel samt Hjørdis Simonsen (1899-1980) med en analyse hos Salomea Kempner. Nic Waal¹⁴ (1905-60) havde som student været i analyse hos Harald Schjelderup i 1929. I Berlin fik hun Salomea Kempner som analytiker, og i Oslo efter 1933 både Fenichel og Reich. Af denne gruppe fik i hvert fald Raknes (1929), Landmark (1932) og Waal (1933) medlemskab af den tyske psykoanalytiske forening.

De første danskere, der drog sydpå som gæster ved psykoanalytiske kongresser, eller som gik i analyse, var formentlig Jo Jacobsen, Harald Kromann Kristensen, Jørgen Neergaard, Tage Philipson samt ægteparret Ellen Siersted og Erik Carstens, men ingen af disse afsluttede en uddannelse eller opnåede medlemskab af en forening. Jo Jacobsen skal have truffet Reich i Wien allerede i 1920'erne, men påbegyndte formentlig først en uddannelse i 1933. Kromann Kristensens analyse hos Pfister havde næppe

14 Nic Waal er født Caroline Schweigaard Nicolaysen. I studietiden begyndte nogle at kalde hende Noline som en fortætning af for- og efternavnet. Dette forkortes senere til Nic. I årene 1927-36 var hun gift med forfatteren Sigurd Hoel og omtales derfor i denne periode som Nic Hoel. I 1937 giftede hun sig med ingeniøren Jacob Wessel Waal og blev herefter kendt som Nic Waal, som jeg uanset det historiske tidspunkt bruger i denne artikel. Jvf. sønnen Helge Waals biografi fra 1991.

karakter af læreanalyse. Ellen Siersted skriver i sin erindringsbog, at hun mødte Reich ved et psykoanalytisk møde i Dresden i 1928 (1972, s. 12), men året er dog givetvis 1930, som Carstens skriver (forordet til anden udgave af bogen om den psykoanalytiske metode fra 1931), og som det kan bekræftes i de psykoanalytiske tidsskrifter. Dette møde havde ødipuskomplekset som hovedtema, og der var foredrag af bl.a. Reich, Hárník og Fenichel, der alle tre kom til Skandinavien i 1933.

Det er klart nok, at der i denne skandinaviske kreds af IPA-interesserede personer var potentiale til at stifte én eller flere skandinaviske foreninger. Nordmændene var de mest talstærke, men initiativet til en forening blev taget af Alfhild Tamm, der d. 21.-23. august 1931 inviterede til en forberedende konference i Stockholm, hvor Næsgaard figurerer som eneste danske deltager. Blandt de øvrige deltagere endte ud over Næsgaard følgende i *Nordisk Psykoterapeutisk Kollegium*: Strømme, Svendsen, Iversen og Bratt. Af dem, der senere fik IPA-medlemskab, bemærkes Tamm, Kulovesi, brødrene Schjelderup, Raknes samt Nils Nielsen. Sidstnævnte kom fra 1949 til at spille en stor rolle i dansk psykoanalyse.

Ved det næste møde den 30.10.1933 var gruppen skrumpet ind til syv medlemmer, heraf fem i Norge og et enkelt i henholdsvis Sverige og Finland. Det var denne nordiske union, der med Tamm som leder mødte op til IPA-kongressen Luzern i august 1934 for at søge om optagelse i IPA. Strømme og hans analysander forlod kredsen efter den omtalte polemik i 1932, hvorefter han ikke mere kunne samarbejde med brødrene Schjelderup. Det er den almindelige opfattelse, at Næsgaard trak sig ud af Tamms gruppe, fordi han ikke ville underkaste sig en læreanalyse, som han uden tvivl var blevet informeret om var en betingelse for medlemskab. Der er dog ikke nogen dokumentation for dette. Til gengæld for Næsgaard var der i mellemtiden etableret en anden dansk gruppe, der også tilmeldte sig IPA-kongressen, nemlig *Dansk Psykoanalytisk Forening* med Erik Carstens som formand, men med Reich som den faktiske leder.¹⁵

6. Tre udlændinge kommer til Danmark 1933

Den psykoanalytiske forening i Berlin havde gennem 1920erne udviklet sig til at blive den internationalt førende, og IPA-ledelsen sad i Berlin i perioden 1924-32, først med Karl Abraham og efter hans død med Max Eitingon som præsident. Man tiltrak de mest energiske af de unge analy-

15 En notits om de to skandinaviske foreninger – og med den danske hjemmehørende på Erik Carstens' privatadresse i Holbergsgade – er trykt i det amerikanske *Psychoanalytic Quarterly*, 3 (s. 150) fra 1934, men ikke i *International Journal*, der med Jones som redaktør givetvis har bortcensureret meddelelsen, fordi eksklusionen af Reich endnu ikke var fuldbyrdet.

tikere fra Budapest og Wien samt en lind strøm af uddannelseskandidater fra resten af Europa og USA. I 1920 etablerede man et uddannelsesinstitut, hvis regler i 1927 blev gjort til standard for IPA's uddannelseskrav. Freud så med nogen skepsis på hele denne hastige modernisering af psykoanalysen, men rådede ikke over midler til at bremse udviklingen.

Hitlers udnævnelse til tysk kansler i januar 1933, rigsdagsbranden i februar, den nazistiske valgsejr i marts med de efterfølgende undtagelseslove og den offentlige afbrænding af bl.a. Freuds bøger i maj gjorde det på kort tid noget nær umuligt at arbejde som freudiansk psykoanalytiker i Tyskland. De jødiske medlemmer af foreningen flygtede over hals og hoved. De ikke jødiske – og ikke kommunistiske – medlemmer, der blev tilbage, indgik med Müller-Braunschweig og Boehm i spidsen i et senere stærkt kritiseret samarbejde med det tyske rigsinstitut for psykoterapi, der blev ledet af Mathias Göring, og som frem til krigen havde C. G. Jung som præsident for den internationale overbygning.

Det skal til belysning af den senere fordømmelse bemærkes, at Freud sammen med Ernest Jones, der i 1932 var blevet IPA-præsident efter Eitingon, i enestående grad støttede samarbejdet med det nazistiske institut. Deres standpunkt var klart nok, at hvis psykoanalysen holdt en lav profil og gav samtlige krævede indrømmelser, herunder at Freuds navn ikke måtte nævnes nogen steder, kunne den måske overleve på tysk grund. Med til dette hørte, at psykoanalysen måtte erklæres politisk neutral, ikke blot i Tyskland, men i det hele taget. Psykoanalysen måtte ikke kunne tages til indtægt for politiske holdninger, hverken til højre eller venstre, og slet ikke kommunistiske, hvilket let ville have provokeret nazisterne til at lukke foreningen.

Den største trussel mod implementeringen af denne politik var Wilhelm Reich (1897-1957), der efter sin psykoanalytiske uddannelse i Wien først havde kastet sig ind i seksualreformbevægelsen og dernæst i kommunistpartiet, og som mere energisk end nogen anden hævdede, at psykoanalysen og marxismen måtte kombineres, hvis de ville nå deres respektive mål.¹⁶ Reich havde i 1930 forladt den konservative psykoanalytiske gruppe i Wien og slået sig ned i Berlin, hvor han hurtigt fik en fremtrædende position, beundret og feteret af de jævnaldrende og yngre kolleger, men også frygtet for sit eksplosive temperament og sin egenrådighed. I Berlin sad allerede Otto Fenichel (1897-1946), der var Reichs ungdomsven, og som delte mange af hans politiske synspunkter. Fenichel havde fra midten af 1920erne samlet de yngre analytikere og kandidater omkring sig i det såkaldte »Kinderseminar«, og Reich tilsluttede sig straks denne fortrins-

16 Oplysninger om Reichs personlige forhold i denne periode findes bl.a. i Reich 1953, 1967 og 1994, Siersted 1972, Boadella 1980, Sharaf 1983, Jacoby 1983, Steiner 1989, H. Waal 1991 og Alnæs 1996.

vis venstreorienterede gruppe, hvoraf flere sammen med ham meldte sig ind i det tyske kommunistparti. Denne gruppe talte udover Fenichel og Reich også Annie Reich, Erich Fromm, Edith Jacobson og Georg Gerö.

Reichs krav om et ubetinget politisk engagement skabte efterhånden uoverensstemmelser i gruppen, hvor man både skulle kæmpe mod nazismen, mod IPA og mod divergerende kommunistiske standpunkter, men Reich havde en jernvilje og fandt altid nye begejstrede tilhængere til gengæld for dem, han stødte fra sig. Han krævede fuldstændig lydighed af sine elever, hvilket reelt indebar en gentagelse af den intolerance og den hierarkiske organisering, der havde præget psykoanalysen i dens pionertid. Han opførte sig tyrannisk og krævende og slog hånden af alle, der havde reservationer over for hans teorier, eller som ikke ofrede sig hundrede procent for at støtte ham. Han knyttede mange gange eleverne til sig ved at bilde dem ind, at de var genier. Hans to analytikere, Paul Federn og Sándor Rádo, karakteriserede ham åbenlyst som henholdsvis psykopat og psykotiker, og disse diagnoser er siden blevet hængende ved hans navn.

Den efterhånden omfattende publikation af brevsamlinger og brevuddrag fra perioden viser, at Freud selv var den egentlige ophavsmand til psykoanalysens afpolitisering og til IPA's bestræbelser på at få Reich ekskluderet, men at Jones, da han først havde stillet sig bag ideen, var den, der som IPA-præsident mobiliserede de nødvendige kræfter til at gennemføre beslutningerne. For så vidt som hovedformålet var at beskytte den efterhånden affolkede og politisk kompromitterede psykoanalytiske forening i Berlin, der gik ind på alle nazisternes krav, kan man bagefter sige, at Reich og med ham den venstreorienterede del af psykoanalysen blev ofret til ingen nytte. Selv om beslutningen om eksklusion var taget allerede i foråret 1933, hvor Freud fik det psykoanalytiske forlag til at bryde en kontrakt om udgivelse af Reichs i øvrigt temmelig upolitiske bog om karakteranalyse, så IPA-ledelsen helst, at Reich frivilligt trak sig ud af IPA, så man undgik en pinlig eksklusionssag mod et medlem, hvis største fejl var, at han var kommunist, kritiserede nazismen og kæmpede for seksuelle reformer. Den alt for brutale udsmidning af Adler i 1910 havde fået mange neutrale medlemmer af det psykoanalytiske selskab i Wien til at melde sig ud i sympati, mens den mere diskrete måde, hvorpå Rank i 1925 var blevet lempet ud af bagdøren, ikke fremkaldte sympatiaktioner. Over for Reich selv holdt man gode miner til slet spil. Man lod ham i mere end et år forblive i den tro, at tingene nok skulle falde på plads til alles tilfredshed.

Reich var under ingen omstændigheder til sinds at gå frivilligt. IPA var blevet hans anden familie, som han nærrede meget stærke følelser overfor, og han var ude af stand til at begribe, at Freud faktisk havde trukket sin faderlige kærlighed tilbage. Derfor måtte der skrappe midler til end milde hentydninger. I IPA-ledelsen fostredes en fireleddet plan, hvis første led var, at når Reich – sammen med alle andre jødiske og/eller kommunistiske analytikere – flygtede fra Berlin, ville han automatisk miste sit medlem-

skab af foreningen der¹⁷, hvis andet led var, at for så vidt ingen andre foreninger herefter ønskede at optage ham som medlem, ville han de facto være slettet som medlem af IPA uden direkte at være blevet ekskluderet, og hvis tredje led var, at hvis han stiftede en ny forening i f.eks. Danmark, kunne man altid undlade at optage denne forening i IPA. Et fjerde led kom til, nemlig at splitte Reich fra så mange som muligt af hans gamle venner, dvs. Fenichel-kredsen, så han ikke trak dem med sig ud af IPA. Anna Freud gjorde i et brev til Jones opmærksom på, at hvis Reich søgte om genoptagelse i foreningen i Wien, kunne man anstændigvis ikke nægte ham dette.¹⁸ Til alt held for IPA-ledelsen valgte Reich ikke Wien, men København, og derved underskrev han uden at vide det sin egen definitive udmeldelse af IPA, for det tredje led i planen var netop, at man på forhånd afviste at optage en ny grenforening, hvis medlemmer påberåbte sig en læreanalyse hos ham.

Reichs valg af København hang sammen med, at han her regnede med at finde et mere forstående fagligt og politisk miljø. Han var bekendt med Leunbach gennem seksualreformbevægelsen og med danske medlemmer af Leunbach-kredsen, der tidligere var rejst til Berlin med henblik på at studere psykoanalyse. I februar 1933 havde han været i København for at holde to foredrag¹⁹, og der var blevet enighed om, at den danske kreds skulle rette henvendelse til IPA om at få Reich godkendt som læreanalytiker og stifter af et psykoanalytisk selskab i Danmark. Tage Philipson var

17 Freud skal til den Boehm, den nye leder i Berlin, have sagt: »Befreien Sie mich von Reich«, hvilket straks fik Boehm til at erklære Reich for ekskluderet, selv om Reich selv først fik meddelelse om det et år senere (Brecht/Friedrich m.fl. 1985).

18 Et af de helt store diskussionstemaer i IPA efter 1933 var flygtningenes status i forhold til IPA. Jones mente oprindeligt ikke, at man skulle kunne opnå direkte (»frit flydende«) medlemskab under IPA, og han mente heller ikke, at man kunne tvinge eksisterende foreninger til at optage emigranterne. Det måtte komme an på en individuel vurdering. Jones var således indstillet på at supplere den nazistiske udrensning med en efterfølgende psykoanalytisk finsortering. Da ordningen om »frit flydende« medlemskab endelig blev vedtaget, var det for sent for Reich at påberåbe sig den, og de »foreningsløse« IPA-medlemmer havde alligevel ingen fremtid, hvis de ikke før eller siden fandt en ny forening, der ville have dem som medlemmer.

Det skal retfærdigvis siges, at Jones gennemgående var liberal m.h.t. at skaffe emigranter optagelse i den britiske forening, men han forbeholdt sig retten til at afvise analytikere, han af den ene eller den anden grund ikke brød sig om, f.eks. lægmandsanalytikeren Theodor Reik. Det hører også med til billedet, at de tilrejsende psykoanalytiske flygtninge ofte skabte ravage i de foreninger, de blev medlemmer af, for så vidt som de med deres store antal og deres faglige autoritet forsøgte at overtage magten i deres værtsforeninger. Både i Holland og England hørtes i den anledning røster om »de forbandede udlændinge«.

19 Morten Thing (1993) har fundet avisomtaler af disse foredrag.

i april 1933 kommet til Wien sammen med en anden dansker og havde der formelt inviteret Reich og forhandlet med bestyrelsen for den psykoanalytiske forening om at få Reich til Danmark. Normalt ville det være en formssag at opnå en sådan godkendelse, for så vidt som det ikke var særligt attraktivt for et veletableret IPA-medlem at slå sig ned i et lille land med et ukendt sprog.²⁰ At der nu p.g.a. den politiske situation var flere interesserede, betød, at man ikke behøvede at godkende Reich, men i stedet kunne overdrage opgaven til Jenö Hárník, også medlem af foreningen i Berlin og senioranalytiker i forhold til Reich. Denne del af planen var formentlig Eitingons værk og har ikke glædet Freud, der vidste, hvordan det forholdt sig med Hárník.

Jenö Hárník (hans data er ikke fundet, men han er formentlig født i første halvdel af 1880'erne og død i 1930'erne) omtales allerede i korrespondancen mellem Ferenczi og Freud 1911-12. Ferenczi skriver således d. 8.3.1912 til Freud:

Hárník er et meget flittigt, frygtelig ambitiøst, men talentløst menneske, han er psykoseksuelt impotent, hvad han søger at overkompensere. Naturligvis bliver dette mellem os. (Freud/Ferenczi 1993b, s. 64-5).

Denne karakteristik gentages i december 1912, hvor Ferenczi samtidig anbefaler Freud at afvise Hárník som medlem af foreningen i Wien. Freud svarer senere, at han har gjort, som Ferenczi ønskede, og i øvrigt snart venter at se Hárník som medlem af Adlers kreds. Nogle år senere optræder Hárník så alligevel som medlem af foreningen i Budapest, men allerede i 1920 slår han sig ned i Berlin og bliver docent ved instituttet. Igennem 1920'erne trykkes forskellige artikler af ham i de psykoanalytiske tidsskrifter. Herefter går det imidlertid galt. Jones skriver til Freud d. 9. september 1932 i referat af 1932-kongressen:

De har allerede hørt om Hárník. Paranoiaen er meget fremskreden, fuldt manifest og meget forstyrrende for freden på kongressen. Det er meget synd, for han var en meget talentfuld fyr. (Freud/Jones 1993, s. 707-8).

20 Det var i øvrigt Freuds standpunkt, at de bedste analytikere burde forblive tilknyttet de store veletablerede foreninger. Så kunne man altid bruge de ringere til eksport. Det må være ud fra en sådan tankegang, at han i 1920 sendte Eugenia Sokolnicka til Paris for at grundlægge en fransk psykoanalytisk koloni, for han fandt det utåleligt at skulle omgås hende i Wien. I Reichs tilfælde var deportation dog ikke nok.

I foråret 1933 har Reich hørt, at Eitingon har tilbudt danskerne Hárnik i stedet for ham selv. Han skriver desangående til Anna Freud d. 11.4.1933:

Jeg ved heller ikke, om de er klar over, at Dr. Harnik med Dr. Eitingons udtrykkelige godkendelse rejser til København som læreanalytiker. Dr. Harniks psykotiske sygdom får et sådant skridt til at se højt betænkeligt ud. Jeg vil her undlade at udpensle, hvad det må give af komplikationer eller det, der er værre, hvis man i Norden konstaterer psykosen. At det ikke just vil være befordrende for analysens udvikling er klart. Det er i hvert fald ikke noget ringe ansvar, Dr. Eitingon pådrager sig ved at placere Dr. Harnik på et udsat sted. (Steiner 1989, s. 76).²¹

Ellen Siersted skriver om Hárnik:

Dr. Harnik var en dygtig og meget sympatisk analytiker. Han var ungærer og jøde og havde sin kone og sine børn boende i Tyskland. Nogle af de unge gik i behandling hos ham og jeg ville også gerne begynde. Da vi en dag sad og talte sammen i solen på en af bænkene omkring Krinsen spurgte jeg ham om han ville tage mig i psykoanalytisk behandling; han sagde nej, 'men hvis Wilhelm Reich kommer, så gå til ham. Han er meget dygtig, men pas på! Han arbejder med dynamit i private køkkener!' Kort tid efter blev Harnik syg. Angsten for hvad der skete i Tyskland og hans families skæbne blev for stærkt et pres på ham. (Siersted 1972, s. 12-13).

Denne samtale må have fundet sted i foråret 1933 inden Reichs ankomst til København. Freud skriver 15.10.1933 til Næsgaard i et brev med tak for tilsendelsen af det netop udkomne tobindsværk om psykoanalyse:

Det har gjort mig ondt, at Harnik kom til Dem [danskerne, Næsgaard?], han har i årevis været manifest paranoisk. (Jensen/Paikin 1980, s. 104).

Et offentligt møde, hvor Hárnik skulle introducere psykoanalysen i Danmark, udviklede sig til en katastrofe. Han blev ved med at tale og måtte til sidst føres bort og indlægges på et psykiatrisk hospital. Reimer Jensen og Henning Paikin anfører som kilde Erik H. Erikson, der var til stede ved mødet. Det er foreløbig uklart, hvornår dette møde fandt sted, måske var det i efteråret 1933 forud for Næsgaards henvendelse til Freud, måske først i foråret 1934.

21 Hárniks udnævnelse til læreanalytiker i København diskuteres også i et brev fra Reich til Rádo 1.5.1933 (Reich 1967, s. 145-47).

Næsgaard skriver i 1950 til IPA (Korsaa 1989), at Hárník blev svigtet af gruppen, og at han (Næsgaard) derefter hjalp ham med opholds- og arbejdstilladelse. Hvis det er rigtigt, at Næsgaard kunne hjælpe Hárník med arbejdstilladelse trods hans manifesterede sindssygdom, viser det, hvor selektivt de danske myndigheder opererede i sådanne sager. Fenichel kom på et tidspunkt til København og forsøgte at kalde Hárník til orden, men uden held. Til sidst kom en søster og hentede ham til Budapest, hvor han ifølge den ungarske analytiker Charlotte Balkányi siden døde på et sindssygehospital.²² Næsgaards korrespondance med Freud og hans interesse for Hárník kunne tyde på, at han endnu i 1933-34 var interesseret i tilknytning til IPA med Hárník som mulig formidler.

Reich fik også snart problemer i Danmark. Ved ankomsten d. 1. maj 1933 tildeltes han et halvt års opholdstilladelse, men ingen arbejdstilladelse. Han var på dette tidspunkt endnu medlem af det tyske kommunistparti, og myndighederne så med yderste mistillid på netop den slags flygtninge. Vi ved i dag, at mange kommunister blev sendt tilbage til Tyskland. Reich forfulgte man med en sag om en patients selvmordsforsøg, hvormed man både ville bevise, at han havde udført arbejde uden arbejdstilladelse og gjort det på en uansvarlig måde. Når han overhovedet kunne klare sig i Danmark, skyldtes det hjælp fra medlemmerne af Leunbach-gruppen. Jo Jacobsen stillede en lejlighed til rådighed for ham, og han tog – selvsagt uden arbejdstilladelse – gruppens medlemmer i analyse. Der kom også elever rejsende fra Norge.

Da sagen om Reichs forbliven i Danmark spidsede til, blev der afholdt et stort anlagt offentligt møde på Borups Højskole d. 27. oktober 1933, hvor Reichs opholdstilladelse samt information om psykoanalysen var temaet (udførligt omtalt af Siersted 1972). På dette tidspunkt havde gruppen stiftet *Dansk Psykoanalytisk Forening* med Carstens som formand, men Reich som den egentlige leder. Næsgaard holdt sig på afstand, da Leunbach-gruppen og specielt Carstens var hans modstandere, og da Freud eksplicit havde advaret ham mod Reich. Også Carstens forsøgte sig med en henvendelse til Freud, hvor han dels bagtalte Næsgaard som leder af landets »vilde analytikere«, dels gik i forbøn for Reich for at få anerkendt den nydannede forening, men han fik samme svar som Næsgaard, nemlig at Reich ikke var en acceptabel leder af en dansk grenforening under IPA²³. Tilmed Jones skrev bag Reichs ryg til de danske myndigheder, at han ville anmode dem om ikke at udstede nogen autorisation til Reich (ifølge Steiner 1989). Disse faktorer blev i sidste instans udslagsgivende for, at Reich ikke fik forlænget sin opholdstilladelse efter 1. decem-

22 Note i Freud/Ferenczi-korrespondancen (Freud/Ferenczi 1993b, s. 66).

23 Carstens' brev er sammen med referat af Freuds svar aftrykt i *Reich Speaks of Freud* (Reich 1967, s. 150-52).

ber 1933 og derfor – efter en udlandsrejse – måtte slå sig ned i Malmø, igen kun med et halvt års opholdstilladelse.

En udløber af sagen var, at tidsskriftet *Plan* offentliggjorde en artikel af Reich i dansk oversættelse. Heri forekom ordet »Wipfi«, der blev oversat til »tissemand«, hvilket bragte redaktøren Edvard Heiberg en politisag for pornografi på halsen. Da denne sigtelse ikke lod til at kunne holde i retten, supplerede man med en anklage for fornærmelse mod et fremmed stats-overhoved, idet Heiberg i en artikel havde gjort Hitler ansvarlig for rigsdagsbranden i februar 1933. Sagen blev prøvet ved to instanser og indbragte Heiberg 60 dages hæfte. Reich udtalte til pressen, at han naturligvis ikke kunne stå inde for den danske oversættelse af artiklen, hvilket blandt kommunisterne fremkaldte det indtryk, at han svigtede Heiberg for selv at slippe, og det var medbestemmende for, at han blev »ekskluderet« af det danske kommunistparti, som han ikke var medlem af. Reich blev desuden ekskluderet af det tyske kommunistparti med den begrundelse, at han i sine bøger havde fremsat politiske vurderinger uden partiets godkendelse.

I december 1933 foretog Reich en flere uger lang rundrejse i Europa, hvor han kontaktede kolleger i London, Paris, Zürich, Wien, Prag og Berlin, inden han vendte tilbage til Malmø. Specielt Jones gav ham imod bedre vidende forhåbninger om en fremtid inden for psykoanalysen. I Malmø fik han ikke mange nye tilhængere, og Tamm og specielt Kulovesi ville intet have med ham at gøre. Danskerne rejste imidlertid over sundet til Reich og fortsatte deres analyser og diskussioner. Politiet i begge lande gjorde, hvad der var muligt for at chikanere dem. Efter udløbet af den svenske opholdstilladelse vendte Reich i sommeren 1934 tilbage til Danmark (nu under falsk navn), og alle omtaler Reich-gruppens arbejde og sociale samvær denne sommer som et højdepunkt (jvf. navnlig Siersted 1972 med flere fotos). Også medlemmerne af den psykoanalytiske gruppe i Norge kom på besøg, herunder Reichs gamle ven og kampfælle, Otto Fenichel, der året før var kommet til Oslo for at supplere den psykoanalytiske gruppe.

Den tredje udenlandske psykoanalytiker, der kom til Danmark i foråret 1933, var Georg Gerö (1901-93). Han er født i Ungarn og medlem af en familie med kendte venstreorienterede intellektuelle. Som ung læste han *Drømmetydning* og fik derigennem interesse for psykoanalyse. Han meldte sig som gæst ved IPA-kongressen i Berlin 1924 og kom i læreanalyse hos Sándor Rádo, der også var ungarer. Derefter tog han universitetseksamen i filosofi i Köln 1925 og fortsatte med at studere medicin efter råd fra analytikerne i Berlin, der ikke støttede lægmandsanalysen. Med status som læge vendte han i 1930 tilbage til det psykoanalytiske institut i Berlin og genoptog uddannelsen. Han fulgte kurser hos Eitingon, Alexander, Rádo og Fenichel og deltog i de yngres »Kinderseminar«. Han var færdiguddannet, inden han forlod Berlin, men var endnu ikke blevet medlem af foreningen. Han kom sammen med Reich til Danmark i maj 1933 og blev på dette tidspunkt opfattet som Reich-elev.

7. IPA-kongressen i Luzern 1934

Alle de skandinaviske analytikere og kandidater, der var interesseret i IPA-medlemskab, havde tilmeldt sig den internationale psykoanalytiske kongres i Luzern d. 26.-31. august, og her skulle fremtiden for skandinavisk psykoanalyse afgøres.²⁴ Til stede ved kongressen var 228 personer, heraf 132 IPA-medlemmer og 96 gæster. Der foreligger ikke nogen navneliste, men blandt de danske gæster må have været Ellen Siersted, Ebbe Neergaard og Tage Philipson, måske også Jo Jacobsen. Carstens har formentlig allerede på dette tidspunkt trukket sig ud af gruppen.

Reich var kommet kørende i bil fra Danmark med sine to døtre og sin nye elskerinde. De boede i et telt i nærheden af kongrescentret. Reichs endnu ikke fraskilte kone, Annie Reich, deltog også og fik hovedparten af kongresdeltagernes sympati p.g.a. Reichs ydmygende optræden. Dette var formentlig medvirkende til, at så få støttede ham, da hans sag skulle behandles. Ved ankomsten meddeltes det Reich, at han var velkommen til at holde det foredrag om karakteranalyse, han havde tilmeldt sig med, men at han ikke kunne deltage i forretningsmødet, da man betragtede ham som udmeldt af IPA. Han kunne således ikke få nogen indflydelse på afgørelser vedrørende de nye foreninger og heller ikke fremføre nogen protest mod sin eksklusion. At nogle hørte ham tale ophidset om at slå Jones i gulvet, gavnede heller ikke hans sag.

Hovedtemaerne på kongressen var spændingerne i IPA mellem London og Wien og mellem Europa og USA. Reichs skæbne indgik imidlertid også i forhandlingerne, og de danske og norske kongresdeltagere var i oprør, da IPA-planen gik op for dem. Hvad der egentlig foregik på det forretningsmøde, hvor Reichs eksklusion blev debatteret, er delvis ubekendt, da det blev censureret bort fra det officielle kongresreferat. Flertallet af de menige deltager var for så vidt heller ikke klar over, hvad der foregik. Mange regnede med, at når kongressen godkendte en nordisk grenforening, kunne Reich jo blot melde sig ind i den.

En sådan risiko havde man imidlertid ikke tænkt sig at løbe i IPA-ledelsen, og derfor meddelte man under hånden skandinaverne, at deres nye forening ikke ville blive anerkendt, hvis Reich blev medlem. Desuden lagde man alt det pres, man kunne, på Reichs venner og allierede. Nordmændene protesterede kraftigt, mens man i Sverige og Finland intet ville gøre for at støtte Reich. For ikke at blive trukket med ind i problemerne, dannede svenskerne og finnerne en isoleret forening med navnet *Svensk-Finsk Psykoanalytisk Forening* med Tamm som formand. Tilbage for den

24 Gidal/Friedrich 1990 er en større samling fotografier fra kongressen. Bogen rummer desuden kongresprogrammet, det officielle kongresreferat fra *Internationale Zeitschrift* samt en nyere analyse af diskussionstemaerne på kongressen, herunder eksklusionen af Reich.

norske gruppe, der havde de fleste IPA-medlemmer og tilmed var blevet forstærket af Fenichel, var derefter at danne en selvstændig forening, som blev kaldt *Norsk-Dansk Psykoanalytisk Forening* (lige så ofte omtalt som *Dansk-Norsk Psykoanalytisk Forening* i IPA's journaler). Det blev en forening af allerede godkendte IPA-medlemmer, der overførte deres medlemskab fra foreningerne i Tyskland, Schweiz og Østrig. Det eneste medlem med adresse i Danmark var Georg Gerö.

8. Følgerne for dansk psykoanalyse 1934-40

Efter kongressen slog Reich sig i efteråret 1934 ned i Norge, hvor han blev indtil august 1939. Det var i denne periode han udviklede orgonteorien og dermed definitivt forlod sit psykoanalytiske udgangspunkt. I begyndelsen søgte Reich og Fenichel at etablere et samarbejde, men Fenichel ville ikke sætte medlemskabet af IPA over styr for Reichs skyld, og han ville heller ikke lade sig reducere til en Reich-elev, for så vidt som det var ham, der i sin tid havde indført Reich i den psykoanalytiske bevægelse. Den 16. december 1934 skrev Reich en fem sider lang ansøgning om optagelse i den norsk-danske forening, men den blev efter en længere diskussion afvist, da man var klar over, at en accept var ensbetydende med at melde hele foreningen ud af IPA (Alnæs 1996). Gerö udtrykte foreningens klemte position ved at sige, at »for reichianerne er vi IPA-folk, og for IPA er vi reichianere«.

Reich fortsatte imidlertid som uofficielt medlem af gruppen, samtidig med at han stiftede sit eget institut for seksualøkonomi med både psykoanalytiske og ikke-psykoanalytiske medlemmer. Hans varmeste støtter var Nic Waal, Ola Raknes, Odd Havrevold og til dels brødrene Schjelderup. Sigurd Hoel var en af Reichs nærmeste venner (og analysander) og bidrog til bevægelsen som tidsskriftsredaktør. Han har senere udtalt, at han gennem fem år nærmest så Reich hver eneste dag. Spændingerne mellem Reich og Fenichel øgedes, da flere af Fenichels analysander skiftede over til Reich, og i december 1935 havde Fenichel fået nok og rejste til Prag, hvor han forstærkede den nyligt oprettede gruppe. Det er siden blevet afdækket, hvordan han i disse år opbyggede en hemmelig kreds af analytikere inden for IPA bestående af personer, der opretholdt et socialistisk samfundssyn, og som desuden delte vurderingen af, at Reich var mentalt ustabil (jvf. Jacoby 1983). Til denne gruppe hørte Edith Jacobson, Barbara Lantos, Kate Friedlander og Georg Gerö, der blev boende i Danmark indtil efteråret 1940. I perioden 1934-45 udvekslede gruppen i alt 119 »Rundbriefe«, hvor de diskuterede politiske, faglige og personlige anliggender.

Vi må gå ud fra, at *Dansk Psykoanalytisk Forening*, der blev stiftet af Leunbach-kredsen i 1933 med Carstens som formand allerede blev ned-

lagt igen i 1934, hvad enten det er sket før eller efter IPA-kongressen. Carstens var formentlig allerede ude, og de øvrige måtte beslutte sig for, om de ville gennemgå autoriserede læreanalyser og søge optagelse i den norsk-danske forening, eller de havde nok i at underlægge sig Reich på hans præmisser. Flere af dem rejste jævnlige til Oslo for at deltage i Reichgruppens arbejde, men i hvert fald Ellen Siersted påbegyndte samtidig en analyse i Berlin hos Edith Jacobson, som fortsatte med afbrydelser, indtil Jacobson blev fængslet af nazisterne p.g.a. modstandsarbejde og kun med nød og næppe slap ud af Tyskland. Under Edith Jacobsons fængselsophold søgte Nic Waal at hente støtte i IPA-ledelsen, men blev af Jones belært om, at også Jacobson ved at deltage i en modstandsgruppe var skyldig i at bringe den tyske psykoanalyse i miskredit.

Jørgen Neergaard (1910-37) stod for Reichs forlagsaktiviteter i Danmark og oversatte i øvrigt Freuds *Tre afhandlinger*, der blev udgivet i slutningen af 1934 med et forord af Reich (bærer udgivelsesåret 1935).²⁵ Neergaards tidlige død i 1937 var et alvorligt tab for den danske gruppe, og i 1938 mistede man Jo Jacobsen, der gik over til Næsgaards gruppe. Den vigtigste foreningsdannelse, de danske reichianere havde sammen, var *Dansk Sexpol*, der ikke var nogen psykoanalytisk forening, selv om psykoanalytiske begreber vedblivende spillede en rolle, som man kan se i publikationer fra perioden. *Sexpol* deltog aktivt i politisk arbejde sammen med DKP, indtil dette parti pludselig slog hånden af Leunbach og Philipson i forbindelse med deres fængselsdomme for medvirken til aborter i 1936-37 (måske sammenhængende med, at Stalin for at øge populationen havde forbudt abort i Sovjet). I 1937 oprettede man tidsskriftet *Sex og Samfund*, men det tabte man allerede kontrollen med året efter. Man havde dog stadig kapacitet til under besættelsens første år at udgive en bogserie, der bl.a. omfattede en dansk oversættelse af Reichs helt nyskrevne udgave af *Orgasmens funktion*.

Der er kun få kilder til belysning af Gerös ophold i Danmark. I en posthumt publiceret selvbiografisk artikel (Gerö 1994) fortæller han, at han valgte at emigrere til Danmark for at følge Reich, hos hvem han var i analyse 1933-35, endskønt hans ordinære læreanalyse hos Rádo var afsluttet og godkendt. Han karakteriserer Reich som en god, men særpræget analytiker med mange lag i personligheden. Han sporede tidlige symptomer på et borderline-syndrom hos Reich og anser det for hævet over tvivl, at han senere blev psykotisk. Han kalder Reich »uhygge og frygtelig mistroisk« (s. 212). Reichs teknik var meget »aktiv«. Han tilrådte

25 Neergaard fremsendte et eksemplar til Freud, der trods Reich-forordet svarede høfligt og takkede for bogen. Et postkort fra Freud til Neergaard dateret 27.12.34 ejes af Christian Braad Thomsen. Reich, der ikke nøjagtigt kendte Freuds rolle i eksklusionssagen, sendte endog en lykønskning til Freud på dennes 80årsdag i 1936.

således Gerö at lade sig skille fra sin første kone, hvorefter han blev gift med Ellen Siersted, der i mellemtiden var blevet skilt fra Erik Carstens. Det var takket være dette ægteskab, at det var muligt for ham at få opholds- og arbejdstilladelse i Danmark.

I københavnerårene skrev Gerö et par artikler til *Internationale Zeitschrift*, der siden er blevet flittigt citeret i den psykoanalytiske litteratur (bl.a. om depression, en artikel der i 1936 skaffede ham den kliniske pris ved Londons psykoanalytiske institut). Han holdt også oplæg ved IPA-kongressen i 1934, og ved IPA-kongressen i 1936 tildeltes han ret til at uddanne analytikere i København (han fik »eine persönliche Lehrstelle«). Han nævner analysen af en læge, der senere fortsatte analysen hos ham i New York, uden dog at nævne den pågældendes navn, men der er tale om Poul Færgeman. Han nævner endvidere, at han har holdt seminarer for yngre læger og praktikanter på Rigshospitalets psykiatriske afdeling²⁶ samt i de psykoanalytiske foreninger i Sverige og Norge. I Stockholm fungerede han desuden som supervisor.

Efter den tyske besættelse af Danmark besluttede Gerö at søge til USA, men havde vanskeligt ved at skaffe sig et visum. En invitation fra det psykoanalytiske institut i New York var ikke tilstrækkeligt, men analytikerne her sørgede for at invitation fra »New Mexico College for Agriculture and Mechanical Arts«. Dette var kun muligt, fordi de skaffede penge til hans løn, et beløb han siden måtte tilbagebetale, efter at det lykkedes ham at etablere sig som psykoanalytiker. Rejsen til USA foregik sent i 1940 via Sovjetunionen og Stillehavet. Opholdet i New Mexico varede et år; herfra kom han med sin nye russiske kone til Tuscon, Arizona, og i 1944 til New York, hvor han kom til at tilhøre inderkredsen omkring Hartmann. Han blev lærer ved instituttet uden dog nogensinde at gøre den store personlige karriere. Han skrev nogle rimeligt ofte citerede artikler, men aldrig en bog.

Det virker, som om Gerö efter det endelige brud med Reich-kredsen har haft Fenichel-gruppen som sine nærmeste personlige og faglige omgangsfæller. I et af »rundbrevene« prøver han at beskrive den skandinaviske folkekarakter som værende meget forskellig fra den, han kendte i Ungarn, bl.a. p.g.a. den meget friere seksuelle opdragelse. I en langt senere anmeldelse af en bog om »selvmord i Skandinavien« diskuterer han bogens tese om skandinavisk nationalkarakter: danskerne er præget af den alt for tætte symbiotiske relation til moderen, der ikke vil slippe sit barn, og de lider derfor af sentimentale længsler. Svenskerne er lige modsat præget af rejserende mødre, hvilket gør dem følelseskolde og fulde af latent hævnger-

26 Dette bekræftes af Jensen og Paikin (1980), der skriver, at Hjalmar Helweg og hans to assistenter, Erik Strömngren og Georg Stürup, var interesseret i at præsentere psykoanalytiske teorier for »the residents« (s. 105).

rigthed. Nordmændene udgør et positivt midterpunkt, hvor mødrene både har et nært forhold til deres børn, men alligevel tillader deres frigørelse (Gerö i *Psychoanalytic Quarterly*, 34: 111-13, 1965).

Ellen Siersteds erindringsartikel »Reich i Danmark« (1972) giver nogle supplerende oplysninger. Hun var gift med Gerö ca. 1933-37 (s. 52 og s. 59). Hun nævner, at Sándor Rádo og Annie Reich på IPA-kongressen i 1934 sagde, at han måtte vælge mellem Reich og IPA, og at han – med tårer i øjnene – valgte Reich (s. 40 og s. 58). Reich begyndte i breve fra 1935 at beklage sig til Siersted over Gerö, og i 1937 fremkaldte han et endeligt brud, hvormed han også dikterede parrets skilsmisse. Gerö, Fenichel og de øvrige medlemmer af den hemmelige kreds blev alle taget til nåde af IPA, efter at de havde brudt med Reich. Så nemt gik det ikke for Reichs norske tilhængere.

I 1937-38 førte de norske aviser en voldsom kampagne mod Reich, og i 1938, hvor han begyndte at eksperimentere med bioner, revnede den psykoanalytiske gruppe. Raknes og Waal udmeldte sig i 1938 i solidaritet med Reich, mens de øvrige med Schjelderup i spidsen forsøgte at definere en mere moderat kurs. Ledende norske psykiatere mente imidlertid, at det psykoterapeutiske marked – hvor også Strømme og hans elever fortsat var agenter – havde nået en sådan grad af anarki, at det krævede et indgreb, og der blev i 1938 gennemført en autorisationslov, hvorefter man skulle have tilladelse fra den norske sundhedsstyrelse for at praktisere psykoanalyse. Reich havde efterhånden mistet sine sidste bevægelsesmuligheder, og i august 1939 rejste han til USA, hvor han havde fundet nye venner.

Efter den tyske besættelse af Norge i 1940 kom Mathias Göring til Oslo for at få indordnet den psykoanalytiske forening under det nazistiske rigsinstitut for psykoterapi. Stillet over for den trussel valgte medlemmerne at opløse foreningen, hvilket dog ikke blev indberettet til IPA og således ikke var officielt. Under besættelsen var medlemmerne optaget af modstandskampen, og i årene efter havde de fleste af dem meget andet at tænke på end medlemskabet af IPA. De gjorde tilsyneladende ikke noget for at opretholde forbindelsen. Harald Schjelderup holdt i 1947 et foredrag i den svenske forening om situationen i den norske forening. Ved IPA-kongressen i 1949, hedder det i Jones' formandsberetning, at han intet har hørt fra foreningen, hvorfor den betragtes som udmeldt af IPA. Nordmændene mente siden selv, at de stiltiende var blevet ekskluderet, men det er der altså ingen beviser på.

Da den norske forening endelig blev gendannet og søgte om optagelse i IPA ved 1953-kongressen, var det for sent at påberåbe sig den gamle forening. Trygve Braatøy, der på det tidspunkt var et estimeret medlem af den amerikanske psykoanalytiske sammenslutning, protesterede uden held og døde i øvrigt kort tid efter, så hjælp fra den kant var udelukket. Det kom til at kræve mere end tyve års tovtækkeri, før den nye forening fik fuldt medlemskab. På det tidspunkt følte IPA-ledelsen åbenbart, at alle spor

efter Reich var slettet. Thorkil Vanggaard var medlem af den første kontrolkomité og således medansvarlig for nordmændenes genvordigheder.

9. Danske analytikere i andet geled 1930-70

Der er grund til at se lidt nærmere på fire personer, der hver på deres måde spillede en rolle for psykoanalysens etablering i Danmark i 1930erne, men som hverken var fast tilknyttet til Næsgaard-gruppen eller Leunbach-gruppen.

(a) Jo Jacobsen

Jo Jacobsen (1884-1963) er den måske mest farverige skikkelse i dansk psykoanalyse. Hun blev som ung stuepige hos bryggerfamilien Jacobsen og derefter gift med den ene af Carl Jacobsens sønner. Da de blev skilt, fik hun tilkendt et så stort underholdsbidrag, at hun helt kunne hellige sig sine egne interesser. Hun manifesterede sig som skøn- og faglitterær forfatter, foregangskvinde i seksualreformbevægelsen og psykoanalytiker. Det var som tidligere nævnt hende, der stillede en lejlighed til rådighed for Reich i 1933. Til dansk forfatterleksikon har hun opgivet, at hun er psykoanalytisk uddannet i Berlin 1933-35 og Wien 1936-38, men det er endnu ikke lykkedes at efterspore de nærmere omstændigheder. Man kan dog aflæse hendes internationale relationer gennem to kendsgerninger, nemlig for det første, at Freud skrev forord til en af hendes romaner i 1935, og for det andet, at hun i 1936 optrådte som én ud af kun fire danskere på den officielle gratulationsliste til Freuds 80årsdag²⁷.

Romanen *Det er ikke til at vide...* fra 1935, udgivet under pseudonymet Frese Olsen, er en enestående – og temmelig overset – skildring af opvæksten i en fattig, børnerig familie set fra barnets synsvinkel. Der sættes særligt fokus på de mangesidede seksuelle relationer mellem børnene, på pigens forelskelse i faderen og på den strenge autoritetsudøvelse fra især moderens side. Det er velkendte Freud-temaer, men fremstillingen virker autentisk og er ikke skrevet af efter psykoanalytisk teori, som nogle påstår. Romanen er tilsyneladende ikke udgivet på tysk, og Freud må altså have skrevet sit forord ud fra Jo Jacobsens gengivelse af indholdet, hvilket indebærer, at der har været en eller anden personlig kontakt mellem dem.

Jo Jacobsen passede dårligt ind i de fleste bevægelser, og i 1938 brød hun med Leunbach-gruppen for at tilslutte sig Næsgaard. Ifølge Budda

27 De tre andre er Ebbe Neergaard, tidligere dansk lektor i Berlin og broder til Jørgen Neergaard, Karin Michaëlis, internationalt kendt forfatter og foredragsholder, samt Svend Borberg, fremtrædende intellektuel, men under krigen kompromitteret af sit samarbejde med nazisterne. For så vidt som disse tre alle var kendte navne i Tyskland i 1930erne, kan man gå ud fra, at Jo Jacobsen også var det.

Leunbach hang bruddet sammen med, at Leunbach afviste Jo Jacobsens seksuelle tilnærmelser, men hendes langvarige kontakt med IPA-analysen 1933-38 må også have gjort sit. Hun blev i slutningen af 1930'erne karikeret uvenligt i romanen *Mørke Magter*, der er udgivet som føljeton under pseudonymet Olaf Rye, men som for det meste er skrevet af Hans Kirk. Senere under krigen blev hun noget mere venligt karikeret i den af Bodil Ipsen instruerede film *En Herre i Kjole og Hvidt* som en society-analytiker, der har lært alt direkte fra Freuds egen mund.

I 1944 udgav hun et sidste stort seksualoplysende værk, *Kærlighedslivets Labyrinth*, som dog ikke sættes højt af fagfolk sammenlignet med tidligere værker (Hertoft 1995, s. 134). Til gengæld fylder psykoanalytisk teori væsentligt mere, ligesom der er et afsnit om psykoanalytisk behandling. Jo Jacobsen fortsatte efter krigen med at praktisere som analytiker, men måtte nu konstatere, at tidsånden var en anden. Hun holdt sig helt uden for de psykoanalytiske foreninger, om end hun forblev på venskabelig fod med Næsgaard. En dansk pendant til Lou Andreas-Salomé kunne man kalde hende.

(b) Erik Carstens

Civilingeniøren Erik Carstens (1896-1969) havde et længere udlandsophold bag sig, da han i slutningen af 1920'erne vendte tilbage til Danmark. Han havde i Schweiz stiftet bekendtskab med de herværende analytikere og psykoterapeuter, herunder givetvis Oskar Pfister. Han fik kontakt med Næsgaard, der i sin første psykoanalytiske bog fra 1929 takker Carstens for noget casemateriale, men gik herfra over til Leunbach-gruppen og blev en varm fortaler for Wilhelm Reich. Han var i ca. 1930-33 gift med Ellen Siersted, der var et fast medlem af denne gruppe. De to havde kendt hinanden siden gymnasietiden. Efter i 1930 at have deltaget i en psykoanalytisk konference i Tyskland (jvf. ovenfor) skrev han i 1931 en relativt ortodoks bog om den psykoanalytiske metode, hvoraf man ser, at han allerede praktiserede som analytiker. De teoretiske afsnit viser, at han ikke er til sinds at acceptere nogen allerede eksisterende doktrin. Af hans egen tilvirkning bemærker man »tre-instinkt-teorien«, som han dog siden forlader igen.

Carstens havde tidligt brudt med Næsgaard, men hans ophold i kredsen omkring Leunbach blev også kortvarigt, selv om han påberåber sig en psykoanalytisk uddannelse hos Hárník og Reich. Fra nytåret 1935 begyndte han at udsende en serie »Breve til venner og bekendte«, der kritiserer såvel Næsgaard som Reich-lejren. Hans egne publikationer viser, at han hverken hørte til det ene eller det andet sted, og han har formentlig allerede fra 1935 været isoleret med en lille gruppe tilhængere. Under

besættelsen var han medlem af det danske nazistparti²⁸, hvor hans angreb på Freud var velkomne, og han publicerede bl.a. artikler i det nazistiske tidsskrift *Globus*.

Måske for at retfærdiggøre de holdninger, han udtrykte under krigen fortsatte han siden med sin Freud-kritik, men fastholdt at han var psykoanalytiker. Hans stigende isolation gav sig udslag i, at han i voldsomt polemiske udfald hagede sig fast på forskellige offentlige personer især inden for psykiatrien og modstillede deres synspunkter med sine egne, oftest uden at få nogen svar. Hans bøger rummer forskellige selvbiografiske træk, som giver oplysninger om hans kreds frem til hans død. Det var hans ambition at formulere en rationelt begrundet og videnskabeligt sammenhængende psykoanalyse, til hvilket formål han omdefinerede de fleste kendte psykoanalytiske begreber og skabte nye begreber ud fra sit eget behov. I efterkrigstiden samlede han en kreds af elever i *Psykoanalytisk Diskussionsklub* (oprettet 1950). Efter Næsgaards død meldte han sig desuden ind i *Nordisk Psykoterapeutisk Kollegium*, men blev hurtigt smidt ud igen af de øvrige medlemmer, da de blev opmærksomme på hans nazistiske fortid. Han udgav også bøger på Dansk Psykoterapeutforenings Forlag og må altså have haft en form for tilknytning til denne forening.

(c) Oluf Brüel

En anden figur, der efter 1930 begyndte at ytre sig om psykoanalyse, var juristen og lægen Oluf Brüel (1896-1977). Han skrev i 1933 forord til Poul Færgemans bog om Freud i moderne litteratur, i 1936 til Bjerres *Et besøg hos sjælelægen* og i 1944 til den anden udgave af Gelstedes Freud-oversættelse. Som læge gik han kraftigt i rette med lægmandsanalysen og søgte dermed at undergrave Næsgaards position. Han har en temmelig lang liste over psykoanalytiske publikationer, men det er hovedsagelig korte pamfletter uden originalt indhold, hvor han gør reklame for sit eget arbejde og sin egen forening.

Brüel opretholdt – ganske modsat Carstens – et positivt syn på Freud, men ønskede dog også at supplere med andre retninger inden for psykoterapien, herunder Jung og Adler. Organisatorisk rettede han i 1930erne blikket mod Mathias Görings internationale psykoterapeutiske forening. Det var den samme forening, Poul Bjerre i 1936 allierede sig med, da han nedlagte sin post som formand for *Nordisk Psykoterapeutisk Kollegium*²⁹. Efter krigen genopstod foreningen i en afnazificeret udgave med hovedsæde i England og med Brüel som formand for den danske grenforening.

28 Ifølge den af modstandsbevægelsen udgivne, men siden forbudte udgave af Bovrup-kartoteket er Erik Carstens indmeldt i DNSAP d. 11.9.1940 sammen med sin nye kone, Debora Carstens.

29 Bjerres Hitler-venlighed, f.eks. i en artikel om »Hitler som psykoterapeut«, gav ham problemer efter krigen (Bärmark/Nilsson 1983).

Af en brevveksling mellem Brüel og den svenske psykoterapeut, Bjerre-elev og senere IPA-analytiker Gösta Harding fremgår, at Brüel er voldsomt optaget af det internationale medlemskab, men at han har svært ved at placere sig i forhold til de internationale intriger, og at han føler sig truet fra en uventet kant, nemlig *Dansk Psykiatrisk Selskab*, der også ønsker at organisere medicinske psykoterapeuter. Brüel var ikke selv psykiater.³⁰

I en slægtsbog fra 1970erne omtales Brüel som formand for den internationale lægeforening for psykoterapi, men dette formandskab må i givet fald have været i en periode, hvor foreningen definitivt havde mistet sin betydning. Jeg har foreløbig ikke fundet spor efter Brüels psykoterapeutiske virke senere end 1950. Familiemedlemmer oplyser, at Brüel var ugift og barnløs, at man opfattede ham som en særling uden noget rigtigt format, samt at han havde meget lidt held med sine forskellige forehavender.

(d) *P. C. Petersen*

Størst betydning fik mejeristen og margarinedirektøren P. C. Petersen (1889-1976), der omkring 1930 vendte tilbage til Danmark fra Island. Ifølge anekdoten havde han efter første verdenskrig gennemgået en analyse i England hos en irsk analytiker, der selv havde været i analyse hos Freud. Der er imidlertid ingen beviser på dette, og ingen af Petersens elever husker navnet. Under opholdet på Island i 1920erne mødte han Kort Kortsen, der var dansk lektor, og de skal have fordrevet tiden sammen med Freud-studier. Ved hjemkomsten tilsluttede han sig kredsen omkring Næsgaard, men uden at han dog var parat til at indordne sig under Næsgaard. Han spillede i 1933 en rolle ved oprettelsen af *Psykoanalytisk Samfund*, der fik Næsgaard som formand, men han og hans tilhængere kom dog til at udgøre en enklave heri, og de løsrev sig i en selvstændig gruppe kendt som *Studiekredsen af 1936* for efter anden verdenskrig at stifte en egentlig psykoanalytisk forening (jvf. nedenfor).

10. Efterkrigsårenes professionalisering af psykoanalysen 1945-70

IPA havde ligget underdrejet under krigen, hvor Jones stadig var præsident, men uden mange muligheder for at pleje de internationale relationer. Ved krigsafslutningen var situationen i IPA definitivt forandret. De mange kendte analytikere fra kontinentet havde slået sig ned i England og især USA og havde ingen planer om at vende tilbage til de lande, de var blevet fordrevet fra. Jones måtte ved IPA-kongressen i 1949 – den første siden 1938 – overlade tøjlerne til amerikanerne, der var kommet i flertal, og der skete herefter en yderligere opstramning i kravene til nye medlemsfor-

30 Jeg takker Per Magnus Johansson for kopier af disse breve.

eninger, ikke mindst i Heinz Hartmanns formandsperiode 1951-57. En læreanalyse skulle efter amerikanernes mening være på mindst 500 timer, og adgangen for lægeanalytikere blev yderligere begrænset, som det hele tiden havde været amerikansk politik. Til gengæld blev psykologer i de fleste europæiske foreninger anerkendt som værdige kandidater til uddannelsen, mens de i USA har måttet gå rettens vej for at opnå denne ret.

Efterkrigsårenes politiske klima i Danmark stod i stærk kontrast til 1930ernes radikalisme og var præget af den kolde krig, ligesom det mentale klima skiftede til indadvendthed og selvrefleksion, sådan som eksistentialismens popularitet vidner om. Begejstringen for psykoanalysens samfundskritiske potentialer trådte i baggrunden, men psykoanalysen blev dog ikke glemt. Oprettelsen af cand.psych.-studiet under krigen, der er behandlet i flere af temanummerets artikler, banede vej for den kliniske psykologi som et arbejdsområde med uanede ekspansionsmuligheder, og for de nye kliniske psykologer var en psykoanalytisk uddannelse en oplagt mulighed, selv om fagets lærere med den aldrende professor Rubin i spidsen strittede stærkt imod. Også inden for psykiatrien var der interesse for en specialisering i psykoterapi, som især Georg Stürup, Paul Reiter og Einar Geert-Jørgensen stillede sig bag. Den nye interesse kaldte imidlertid også på en professionalisering af psykoanalysen, en videnskabeliggørelse af naturvidenskabeligt tilsnit og en udrensning af tendenserne til en bredere folkelig reformbevægelse, dvs. en afpolitisering. Spørgsmålet var nu, om nogen af de gamle grupperinger kunne levere varen.

Umiddelbart så det ud, som om Brüels og Carstens' foreninger, der havde været i stærkest modstrid med tidsånden i 1930erne, ville være bedst rustede til at møde de nye udfordringer, men Brüel synes ikke at have haft formatet, og Carstens var med sin nazistiske fortid, sin baggrund som ingeniør og sin ekstremt polemiske form ikke lige prototypen på en moderne, strømnet psykoterapeut. Brüels og Carstens' selskaber sygnede da også hen i 1950erne og -60erne. Tilbage som seriøse kandidater fra 1930erne var Næsgaard og hans efterkommere, de forskellige Reich-elever med Nic Waal og Tage Philipson i spidsen samt gruppen omkring P. C. Petersen og Anker Rattleff. Ind fra sidelinjen kom imidlertid en fjerde gruppe anført af den svenske IPA-analytiker Nils Nielsen, der i kælderen under Kommunehospitalet begyndte en serie læreanalyser af danske læger og psykologer, og som modsat sine danske konkurrenter kunne stille IPA-medlemskab i udsigt.

(a) Næsgaards fortsatte indflydelse

Næsgaard havde efter krigen stadig en stor kreds af elever og var en efterspurgt og feteret analytiker. Blandt de kendteste analysander er Asger Jorn, H. C. Branner, Tove Ditlevsen og Leif Panduro. Også Thorkil Vanggaard, Reimer Jensen og muligvis Lise Østergaard stiftede bekendtskab med psykoanalysen på hans divan, uden at de dog fandt, hvad de

søgte. Næsgaards trofaste elever ønskede at danne en forening, og Næsgaard skrev da også i 1950 en ansøgning til IPA (jvf. Korsaa 1989), formentlig vel vidende at man end ikke ville overveje ansøgningen, da kun personer med en analytisk genealogi inden for IPA's egne rækker nu kunne komme i betragtning som medlemmer af en studiegruppe.

Næsgaards elever organiserede sig efter hans død i *Dansk Psykoanalytiker Forening*, men fragmenterede sig hurtigt. En del søgte over i *Nordisk Psykoterapeutisk Kollegium*, som Næsgaard formelt havde været formand for i perioden 1936-56, men som han næppe har helliget megen interesse. Andre Næsgaard-elever endte med at gå solo. Næsgaard havde i overensstemmelse med Freuds holdning åbnet sin uddannelse for personer med anden baggrund end psykiatri og psykologi, men det fik den utilsigtede virkning, at han – da andre foreninger begyndte at blive dannet – alene sad tilbage med personer *uden* denne baggrund, og en sådan kreds måtte nødvendigvis få et alt for uprofessionelt præg. Stig Hjort medtager stillingsbetegnelser for kredsens medlemmer, som bl.a. tæller en farmaceut, en ejer af et duplikeringsfirma, en kunstmaler, en sælger samt flere musikere (Hjort 1989, s. 261-62).

(b) Leunbach-kredsens udvikling

Leunbach-kredsen af Reich-elever levede videre i 1950erne, men havde vanskeligt ved at gøre sig gældende. Reich udviklede sig i USA i en stadig mere ekstrem retning, hvilket i nogen grad splittede den nordiske gruppe. Bedst grobund for Reich-terapi var der fremdeles i Norge.

Nic Waal (1905-60) er en af pionererne i norsk psykoanalyse, en fremtrædende skikkelse i 1930ernes norsk-danske forening og en tilsyneladende trofast Reich-elev. Hun var meget rejsende, opholdt sig i Tyskland, Sverige, USA og Danmark, hvor hun i perioder bl.a. arbejdede på Kommunehospitalet og derigennem også fik danske elever. Hendes hovedindflydelse er dog klart nok i Norge, hvor der endnu i dag eksisterer et Nic Waal Institut.

Tage Philipson (1907-61) blev som ung medicinstuderende assistent hos Leunbach og optaget af såvel seksualreformbevægelsen som psykoanalysen. Han afsluttede sin lægeuddannelse i 1932 eller 1933. Der var i 1933 tale om en læreanalyse hos Freud, men den politiske udvikling umuliggjorde dette. I Wien forhandlede han i april 1933 med foreningen om at få Reich til Danmark, og han stillede sig klart på Reichs side i striden med IPA. I 1930erne huskes han for samarbejdet med Leunbach, der bragte dem begge i fængsel. Desuden huskes studiekredsen om børneopdragelse i Ryparken, der siden blev groft parodieret i Scherfigs *Idealister* (1944), hvor den fanatiske Dr. Riege siges at være en sammensmeltning af Reich og Philipson. Scherfig skal have været jaloux på Philipson siden skoletiden og har således også haft et personligt motiv til at hævne sig i roma-

nen³¹. Under krigen måtte Leunbach og Philipson flygte til Sverige, men de nåede dog at bidrage til serien af seksualøkonomiske meddelelser, som Ellen Siersted fra lejligheden på Godthåbsvej var koordinator for.

Efter krigen opfattedes Philipson som den førende repræsentant for Reich i Danmark, og han tog med frisk energi fat på at relancere psykoanalysen i en række artikler. Mens f.eks. Raknes i Norge og Leunbach i Danmark fulgte Reich i hans sidste ekstreme standpunkter og byggede orgonkasser, fastholdt Philipson sin ret til at tænke selv, hvilket fik Reich til at slå hånden af ham. Han kom derved på lidt længere sigt til at mangle et organisatorisk holdepunkt, som den internationale Reich-bevægelse vedblivende kunne have givet. Det lader dog ikke til at venskabet med Leunbach tog skade, og de tos sidste fælles arbejde findes i det af Philipson redigerede store seksualpædagogiske værk *Kærlighedslivet – natur eller unatur I-II* (1952) på over 600 sider. Som så meget andet med rødder i 1930erne havde det ringe chancer for udbredelse. De nye internationale toner inden for sexologien kom ikke fra den terapeutiske kant, men fra positivistisk dataindsamling med Kinsey som forbillede. Betonningen af det seksuelle inden for psykoanalysen generelt var også nær et nulpunkt i 1950erne, hvor den amerikanske jegpsykologi udgjorde det fremherskende paradigme.

(c) *Selskabet for Dynamisk Psykoanalyse*

Den tredje kreds var inspireret af Oskar Pfister, der som tidligere omtalt var godt bekendt med skandinaviske analysander, og som med en serie foredrag i Danmark i 1936 havde givet nogle af medlemmerne i *Psykoanalytisk Samfund* mod på at begynde for sig selv. Hovedpersonerne er triumviratet P. C. Petersen, Harald Kromann Kristensen og Anker Rattleff. Styrken i denne gruppe var disse tres ubrydelige sammenhold, hvor Petersen var den karismatiske foredragsholder, Kromann Kristensen den påpasselige administrator og Rattleff den teoretiske begavelse. Blandt de energiske medlemmer var den tyske emigrant Paul Koseleff, der dog siden brød med gruppen. Også Franz From, der – som flere andre universitetsfolk – havde gået i analyse hos Petersen, var medlem i nogle år og oprettholdt siden et venskabeligt forhold til især Rattleff, mens han i rollen som professor ved Psykologisk Laboratorium var kendt som en forbitret modstander af psykoanalysen.

I 1950 oprettede gruppen *Selskabet for Dynamisk Psykoanalyse* med henblik på at søge optagelse i IPA. Man var givetvis orienteret om, at der krævedes et antal fuldgældige medlemmer for at blive anerkendt som studiegruppe, og planen var via Pfister, som man nu genoptog forbindelsen med, at skaffe sig medlemskab af den schweiziske forening, som så kunne

31 Oplyst af Knud Illeris, Tage Philipsons søn af første ægteskab.

blive sponsor for den danske. Kromann Kristensen var allerede analyseret af Pfister i 1920'erne, om end han aldrig havde praktiseret, og Rattleff gik nu hos Pfister i nogle få analysetimer, der dog var hæmmet af Pfisters dårlige høreelse. Rattleff skulle råbe ned i et hørerør, hvorved hele venteværelset også blev delagtiggjort i hans bekendelser.³² Pfister var imidlertid ikke det bedste kort at have på hånden. Han havde ganske vist været Freuds temmelig nære ven, men med sin kristne og etisk begrundede revision af psykoanalysen stod han med det ene ben langt uden for den psykoanalytiske lejr, og da han desuden altid havde været kendt for sine korte og temmelig lemfældige læreanalyser, mistede han efter Freuds død sin sidste rest af indflydelse i IPA-ledelsen. Heller ikke den schweiziske psykoanalytiske forening, der efter krigen gennemgik en kraftig modernisering, havde han kontrol over, og det lykkedes ikke engang nogen af danskerne at realisere planens første trin og blive medlemmer af denne forening. Herefter var det – uanset Pfisters vedlagte anbefalinger – en formsag for IPA at afvise optagelsesansøgningen fra det dynamiske selskab, som det skete ved kongresserne i 1951 og 1953.

Anker Rattleff (1909-89) var seminarieuddannet, gik i 1930'erne i læreanalyse hos Heinrich Røge fra Næsgaard-kredsen, efter at Næsgaard selv havde afvist at tage ham i analyse. I 1940'erne fik han en psykologuddannelse. Han var blandt de første i Danmark, der arbejdede med Rorschach-testen, og forestod i en årrække psykologforeningens kurser på dette felt. Pfister havde været en nær ven af Hermann Rorschach og kan måske i 1930'erne have inspireret den unge Rattleff til at tage dette område op. Rattleff skrev – ud over nogle populære bøger – disputats om Rorschach-testen, men dette arbejde lå i en sådan grad under for de herskende tankegange på Psykologisk Laboratorium, at det ikke har større interesse set fra en psykoanalytisk synsvinkel.³³ Disputatsen var tænkt som adgangsbillet til et professorat i klinisk psykologi, som Rattleff da også længe var anset som den selvskrevne kandidat til, men han blev i sidste ende vraget til fordel for Lise Østergaard, hvilket fik ham til helt at hellige sig det psykoanalytiske arbejde.

Modgangen hos IPA og på universitetet hindrede ikke det dynamiske selskab i at iværksætte en psykoanalytisk uddannelse. Man var principielt tilhængere af Freuds syn på lægmandsanalysen, men har dog altid haft en overvægt af psykologer blandt de uddannelsessøgende. Selskabet har aldrig talt mere end omkring ti medlemmer, men ved at afholde uddannelsesseminarer (som i en lang årrække var de eneste tilgængelige kurser i psykoanalyse i Danmark) opnåede man en bred berøringsflade til især kli-

32 Rattleff i interview med Stig Hjort d. 26.3. 1987.

33 Det mest psykoanalytiske er, at den blev forsvaret på Freuds 102 års fødselsdag, d. 6.5.1958. I interviewet med Stig Hjort i 1987 siger Rattleff direkte, at han fortryder, hvad han skrev i disputatsen.

niske psykologer. Kredsen talte også skolefolk og institutionsledere, der dermed fik mulighed for at gøre erfaringer med anvendelsen af psykoanalytiske begreber inden for det socialpædagogiske område. P. C. Petersen publicerede gennem hele livet kun en enkelt artikel, og hans forelæsninger var altid uden manuskript og kendes kun via båndoptagelser og gennem elevernes referater.

P. C. Petersen-festskriftet fra 1969 viser et højdepunkt i gruppens historie med en gratulationsliste, der tæller indflydelsesrige personer fra mange dele af det danske samfund. Også Rattleff-festskriftet ti år senere vidner om et stort netværk og et ganske højt aktivitetsniveau, men herefter var tendensen nedadgående.

(d) Dansk Psykoanalytisk Selskab

Efter krigen tog den psykiatriske overlæge Paul Reiter sammen med kollegaen Einar Geert-Jørgensen initiativ til at hente en IPA-anerkendt analytiker til Danmark med henblik på at uddanne danske analytikere. Paul Reiter (1895-1973) blev dermed stamfader til *Dansk Psykoanalytisk Selskab* og siden æresmedlem af selskabet, men han gennemgik aldrig selv en analytisk uddannelse. Som ung konverterede han til katolicismen og sent i livet indtrådte han i en katolsk munkeorden i Tyskland, men var dog for meget af en levemand til at kunne udholde den hårde klosterdisciplin og vendte derfor tilbage til Danmark efter et års tid. Han skrev store patologiske afhandlinger om Christian II og Martin Luther. I 1930erne havde han ligesom næsten alle andre danske psykiatere³⁴ et stærkt negativt syn på psykoanalysen:

Psykoanalysen er en af vor Tids farligste Universalismer. Længe før den har konsolideret sig som en exact Videnskab, er den blevet en Slags moderne Muhamedanisme, der – ligesom Islam kun tilbeder Allah, – kun kender een Gud: Phallos; og Freud er hans Profet. Og ligesom Senmiddelalderen gennem sin allegoriske Udlægning af den hellige Skrift kunde faa ethvert Ord i denne til at passe paa Tilfældet, paatager den psykoanalytiske Religion sig med Lethed at tyde alle

34 Den navnkundige overlæge ved Filadelfia-hospitalet i Dianalund, Hans Jacob Schou, der ligesom Reiter forlenede psykiatrien med et kristent perspektiv, mente f.eks. at kunne tilbagevise psykoanalysen med henvisning til dens overvurdering af det seksuelles betydning for nordisk mentalitet: »Maaske det seksuelle Kompleks er mere alm. i Wien og i det semitiske folk; men hos os andre er andre Konflikter lige saa vigtige, saaledes de sociale, familiære, religiøse o.lign.« (Schou i *Ugeskrift for Læger*, 1934, her citeret efter Fogt m.fl. 1979). Hvad der kunne være blevet til en interessant kultursociologisk betragtning, er i stedet endt i simpel racisme.

sjælelige Fænomener ud fra sine Forudsætninger og ender paa en nederdrægtigt trivial Maade altid i Phallosbegrebet. (Reiter 1937, s. 3).³⁵

Det er hårde ord fra et senere æresmedlem af *Dansk Psykoanalytisk Selskab*. Det var muligvis efter kontakt med Oluf Brüel, at Reiter under krigen vendte på en tallerken. I 1945-46 kom fra hans hånd to meget anvendte og indflydelsesrige bøger om henholdsvis neuroser og psykoterapi, og her er tonen ændret radikalt:

Gennem de første 40 Aar kæmpede Psykoanalysen med en meget haard, ofte ganske fanatisk og usaglig Modstand fra den ældre Psykiatris og Medicins Side ... (Reiter 1945, 2. udg. 1951, s. 184).

Reiter hævder som legitimation for sit nye standpunkt, at det var psykoanalysens omplantning fra et tysk til et angelsaksisk fagligt miljø, der gjorde den til en brugbar teori og metode.

Den svenske IPA-analytiker Nils Nielsen (1905-90), som Reiter i 1949 bragte til Danmark, var nu næppe udpræget angelsaksisk orienteret. Han tilsluttede sig Alfhild Tamms gruppe i 1931 og fik sin psykoanalytiske uddannelse i Stockholm med hende som analytiker. Han havde en særlig interesse i sexologien og seksualoplysningen, om end ikke i Reichs version, og til forskel fra de fleste psykoanalytiske læger havde han ikke psykiatri som speciale. Tilsyneladende meldte han sig på et tidspunkt ud af foreningen for atter at indmelde sig senere (efter hans næste udmeldelse i 1960'erne ønskede hverken den svenske eller den danske forening senere at genoptage ham). Det er vanskeligt præcist at sige, hvordan Paul Reiter i sin headhunting fandt frem til Nielsen, der på det tidspunkt ikke var anerkendt som læreanalytiker.³⁶ I København fungerede han imidlertid til de flestes tilfredshed. Han påbegyndte tolv læreanalyser og gennemførte dertil teoretiske og kliniske seminarer. Han holdt sig uden for gruppens sociale liv, hvorfor man opfattede ham som reserveret, men det kan dog kun have gavnet analyserne. Han gjorde kommunehospitalen til et psykoanalytisk kraftcenter, hvorfra han førte krig mod alle de øvrige psykoanalytiske grupperinger i Danmark. Således kom han i åben fejde med Rattleff/Petersen-gruppen, da begge i årene efter 1950 konkurrerede om at blive

35 Tak til Preben Hertoft for et særtryk af denne ellers upågtede artikel af Reiter. Jvf. i øvrigt Gudrun Bodins kommentarer i dette nummer af *Psyke & Logos* til Thorkil Vanggaards specielle udnyttelse af fallosbegrebet.

36 Nielsens læreanalyser må være foretaget med det svenske selskabs accept, men det vides ikke, om IPA's centralledelse var orienteret eller eventuelt havde godkendt Nielsens udstationering i København.

optaget i IPA, og selv om hans gruppe sejrede, bidrog det til give ham et image som en stridbar og polemisk person.

Dette gælder også Thorkil Vanggaard (1910-98), der blev speciallæge i psykiatri 1945. Han forsøgte sig først med en analyse hos Næsgaard, men havde helt andre ønsker. I årene 1947-51 fik han en regelret psykoanalytisk uddannelse i New York med ungaren Robert Bak som analytiker og bl.a. Heinz Hartmann som supervisor.³⁷ Her blev han en overbevist tilhænger af den amerikanske jegpsykologi, der var internationalt dominerende frem til slutningen af 1960'erne. Inden han vendte tilbage til Danmark, blev han associeret medlem af *New York Psychoanalytic Society*. Ved hjemkomsten fik han – ikke uden sværdslag – overført sit medlemskab til den svenske forening. Da Erik Bjerg Hansen (1918-71) samtidig vendte tilbage fra en psykoanalytisk uddannelse i Wien og også blev medlem af den svenske forening, havde man tre anerkendte IPA-analytikere og kunne dermed grundlægge en dansk »study group«. Den blev uden videre anerkendt ved IPA-kongressen i 1953, hvor Hartmann præsiderede.

Foreningen fik fuldgyldigt medlemskab i 1957 og dernæst overdraget arrangementet af den internationale kongres i 1959.³⁸ Trods denne ydre succes var der indre problemer. Med Vanggaard som den ubestridte leder blev den amerikanske jegpsykologi det eneherkende paradigme, og der var ikke plads til andre synspunkter. Nils Nielsen kunne slet ikke sammen med Vanggaard og forlod allerede København i midten af 1950'erne. Flere andre, der blev medlemmer i 1950'erne, var så optaget af deres karriere i forskellige offentlige stillinger, at aktivitetsniveauet daledede til et nulpunkt. Vanggaard bidrog ikke ret meget til uddannelsen af nye analytikere, og flere interesserede skræmte han langt væk, måske fordi han mente, at de

37 Det vides ikke, om Vanggaard allerede ved sin afrejse til USA i 1947 havde grundlæggelsen af en dansk psykoanalytisk forening i tankerne, og om disse planer i givet fald var koordineret med Reiters initiativ.

38 Den daværende IPA-præsident, englænderen William Gillespie, beskriver i en erindringsartikel fra 1990, hvordan Vanggaard kort før åbningen af kongressen truede med at trække sig selv og det danske selskab ud af arrangementet p.g.a. en mindre uoverensstemmelse. Det ville have medført en aflysning af hele kongressen. Dette får Vanggaard til at fare i blækhuset: »Der var end ikke tale om antydningen af en trussel – selvfølgelig ikke, hvilken latterlig og umulig idé.« (*International Review of Psycho-Analysis*, 18: 555). Uanset hvem der har ret, siger det måske alligevel noget om Vanggaards person, at IPA-præsidenten overhovedet kunne få det indtryk.

gjorde bedst i at uddanne sig i USA.³⁹ I det hele taget havde han svært ved at forlige sig med, at hans lange amerikanske uddannelse ikke blev mere værdsat i Danmark, end tilfældet var. Bedst trivedes han med at være analytiker for kendte kunstnere (han arvede Panduro og Ditlevsen fra Næsgaard) og personer fra samfundets øverste lag.

Det var selskabets store uheld, at det ikke i nævneværdigt omfang lykkedes at inddrage Poul Færgeman (1912-67). Han var formentlig den danske psykiater, der havde det mest dybtgående kendskab til psykoanalyse. Han havde allerede i 1933 skrevet en lille bog om Freud i moderne litteratur med forord af Oluf Brüel. Han delte i 1930erne Brüels opfattelse af, at psykoanalysen måtte gennemgå en videnskabelig renselsesproces, for at man kunne finde og udnytte dens kerne af sandhed, og han var i lige grad kritisk over for Næsgaard⁴⁰ og Reich. Han påbegyndte en læreanalyse hos Georg Gerö inden dennes afrejse til USA, men hans disputats om psykogene psykoser fra 1945 er ikke overvældende præget af psykoanalytiske tankegange. I 1946 rejste han til USA og fortsatte sin analyse hos Gerö. Efter afsluttet uddannelse slog han sig ned i USA som privatpraktiserende psykiater. Først i 1959 vendte han tilbage til Danmark for at tiltræde en

39 Lise Østergaards læreanalyse hos Vanggaard endte i livslangt uvenskab. Lise Østergaard var i det hele taget ikke imponeret over selskabets faglige niveau og blev aldrig medlem, jvf. følgende karakteristik, som stammer fra hendes oplæg ved *Psyke & Logos'* Freud-konference, d. 2. februar 1989: »Det faldt mig også for brystet, at den teoretiske uddannelse, som jeg i hvert fald fik tilbudt, var umådelig didaktisk. Jeg husker, vi var på det tidspunkt kun tre. Der var de to nu meget højtuddannede psykoanalytikere lægerne Vitger og Paikin og mig selv, og vi skulle gå i en teoretisk uddannelse hos en analytiker, der hed de Linde, og den foregik i et lille rum, der bestod af den analytiske briks og en stol, så vi tre sad som børn på kanten af briksen uden ryglæn og læste altså disse bøger, som vi jo altså i vore kredse havde diskuteret. Helt tilbage fra min uddannelse i Stockholm havde man jo diskuteret psykoanalyse, og her fandt jeg virkelig, at den var meget, meget bundet af bogen, og jeg løb væk. Det var ikke rigtigt til at få ind i en virkelighed.«

40 Da Færgeman i 1952 anmeldte en bog af Næsgaard i *Psychoanalytic Quarterly* (21: 554-5), kom han med følgende karakteristik: »Der er meget lidt godt at sige om denne bog, der afslører mere intellektuel og begrebsmæssig forvirring end klarhed og orden. Der er meget godt at sige om dens forfatter, der som analytiker er et eksempel på en mand, der anstrengte sig til det yderste, men fejlede. (...) Ved gennem mange år at være en af de meget få personer i Danmark, der vovede at tage Freud alvorligt, var han en modig pioner inden for psykoanalysen. Han kæmpede sin lange og håbløse kamp latterliggjort og forfulgt af en arrogant, uvildende om end undertiden meget vittig og hårdtslående presse. Stædigt nægtede han at kapitulere, og gennem denne proces blev han et meget narcissistisk menneske.« Denne næsten litterært klingende reduktion af Næsgaard til en tragisk ener er formentlig karakteristisk for holdningen inden for *Dansk Psykoanalytisk Selskab*.

nyoprettet overlægestilling ved Psykiatrisk Hospital i Risskov. Han blev medlem af *Dansk Psykoanalytisk Selskab*, men blev – muligvis p.g.a. et gammelt modsætningsforhold til Vanggaard – ikke inddraget i selskabets arbejde i noget særligt omfang. I 1960erne skrev han forord til flere af Reitzels Freud-oversættelser, og han deltog i den offentlige debat om mange af tidens temaer, herunder psykoanalyse. I 1963 kom en opdateret engelsk version af hans disputats med tydeligere præg af hans psykoanalytiske lærdom.

Den dansker, der skrev mest om psykoanalyse i 1960erne, var psykiateren Erling Jacobsen (1919-88), der var Færgemans kollega i Risskov. Bedst kendt er *De psykiske grundprocesser* (1964) og *Menneskets psykiske sygdomme* (1964), men hertil kommer disputatsen om psykoneuroser (1965). Man kan kritisk mene om disse bøger, at det psykoanalytiske indhold, der indiskutabelt er til stede, er blevet noget klemmt mellem det strikt psykiatriske og det alment filosoferende perspektiv. Erling Jacobsen var Vanggaards nære ven og i en periode associeret medlem af *Dansk Psykoanalytisk Selskab*, men uden at bidrage til dets organisatoriske udvikling. Han delte Vanggaards interesse for LSD-behandling, et arbejdsfelt der siden er kommet til at stå som et mørkt kapitel i dansk psykiatris historie p.g.a. Einar Geert-Jørgensens katastrofale eksperimenter. For Erling Jacobsen selv åbnede personlige LSD-erfaringer imidlertid op for et uventet kleiniansk univers, som det er beskrevet i *Godt og ondt* fra 1983, hans sidste bog.

Vanggaard fik atter overdraget ansvaret for at arrangere en IPA-kongres i 1967, og ved denne lejlighed blev han valgt til en af IPA's vicepræsidenter for en toårig periode. Normalt bliver vicepræsidenter genvalgt for endnu en periode, men Vanggaard deltog end ikke i IPA-kongressen i Rom i 1969. Det er stadig gådefuldt, hvad der omkring dette tidspunkt fik ham til at vende psykoanalysen ryggen. Der er mange muligheder: skuffelse over manglende gennemslagskraft i IPA-ledelsen, utilfredshed med det lave niveau i dansk psykoanalyse, medlemmernes stigende utilfredshed med hans ledelse, jegpsykologiens internationale nedtur, en stadig større overbevisning om den biologiske psykiatris overlegenhed, et mislykket forsøg på at få et professorat i psykiatri? I alle tilfælde forestod der et stort genopbygningsarbejde, efter at Vanggaard havde forladt formandsposten i *Dansk Psykoanalytisk Selskab* i 1968.

11. Indflydelsen fra studenteroprøret 1970-2000

Interessen for psykoanalyse i Danmark fik en betydelig saltvandsindsprøjtning gennem studenteroprøret. Det er artiklens tese, at 1970ernes engagement i psykoanalytiske problemstillinger i væsentlig grad modsvarer og viderefører det kulturradikale engagement i 1930erne. Studenter-

interessen var i sit udspring politisk og intellektuel, og man lagde særlig vægt på de antiautoritære og samfundskritiske sider, som man kunne finde i bøger af Herbert Marcuse, Erich Fromm, Erik H. Erikson, Ronald D. Laing, Norman O. Brown og efterhånden også Wilhelm Reich, der nu blev genopdaget og anerkendt som freudomarxismens grundlægger. I den næste bølge kom navne som Melanie Klein, Jacques Lacan og Alfred Lorenzer på banen, og til sidst blev Freud selv gjort til genstand for minutiøse studier. Alle var enige om, at der var behov for nytænkning, når psykoanalysen havde fået pest i USA og marxismen kolera i Sovjetunionen, som en af oprørgenerationens franske intellektuelle, Philippe Sollers, har sagt.

De universitetsfag, hvor psykoanalysen i særlig grad slog igennem, var psykologi, filosofi, idéhistorie, litteraturvidenskab og nordisk filologi, hvortil kommer en del af de tværfaglige initiativer, ikke mindst inden for Nordisk Sommeruniversitet, i hvis regi der blev holdt sommer- og vinter-sessioner for medlemmer af studiekredse i hele Norden. I en periode opstod der i nogen grad et modsætningsforhold mellem den tyske orientering omkring Lorenzer og den engelsk-franske omkring Klein og Lacan (jvf. Birger Steen Nielsens artikel i dette nummer). Det, der begyndte som en lidt perifer studenterinteresse for mange, blev i 1980erne og -90erne omsat til en serie af disputater og ph.d.-afhandlinger om psykoanalysens teori, historie og anvendelse. Uden for studentermiljøet, men stadig med affinitet til studenteroprøret og kulturradikalismen blev filminstruktøren og forfatteren Christian Braad Thomsen en af de flittigste bidragydere til den offentlige debat om Freud og psykoanalysen.

Ligesom i 1930erne haltede den terapeutiske interesse langt bagefter den samfundsmæssige og teoretiske. Noget udpræget ønske om at lære psykoanalytisk teknik opstod kun sporadisk og dertil temmelig sent i disse grupper, og tidens bredere terapeutiske interesse kanaliseredes i første omgang i retning af alternative terapier igangsat af antipsykiatrien og med Svein Haugsgjerds kritiske bog som vedholdende inspirationskilde, men også mere eksotiske tilgange vandt nu frem. De mange udenlandske terapeuter, der begyndte at holde kurser i Danmark, havde kun en fjernere tilknytning til psykoanalysen. De mest blomstrende tiltag lå formentlig inden for den analytiske psykologi⁴¹, gestaltterapien⁴² og gruppeterapien⁴³.

Modsat situationen i 1930erne eksisterede der i 1970erne allerede en række psykoanalytiske traditioner i Danmark, og jeg vil i det følgende se nærmere på, hvordan de reagerede på oprøret, og hvordan oprøret reagerede på dem.

41 Eigil Nyborg, Pia Skogemann og Ole Vedfelt har været hovedkræfterne bag oparbejdelsen af en større Jung-interesse i Danmark og oprettelsen af et selskab for analytisk psykologi.

42 Jvf. Hanne Hostrups artikel i dette nummer.

43 Jvf. Mortensen 1997.

(a) Reich-traditionen

Der var så absolut en udviklingslinje fra Reich til oprørsgenerationen, og det var en begivenhed, der viste den historiske kontinuitet, da Dusan Makavejevs Reich-film *Organismens mysterier* havde dansk premiere i sommeren 1971 og Ellen Siersted introducerede den (jvf. Hertoft 1983). I forlængelse heraf skrev Siersted sin lange erindringsartikel om Reichs danske indflydelse i 1930erne (Siersted 1972). Jorden var for så vidt gødet for en genoplivelse af Reich-traditionen, men den bredere interesse knyttede sig til hans marxistiske periode⁴⁴, mens de skandinaviske elever hovedsagelig knyttede an til den sene Reich. I Danmark var traditionen desuden blevet brudt. Tage Philipson og Nic Waal var døde omkring 1960, og J. H. Leunbachs anden kone, Budda Leunbach (født 1918), havde ikke det personlige overskud til at samle en kreds af elever omkring sig.

Reich-Traditionen har dog i nogen grad overlevet inden for afspændingspædagogikken, kropsterapien og den kropsorienterede psykoterapi, der i de seneste årtier har fået en betydelig blomstring i Danmark, men nu uden ret megen kontakt tilbage til de psykoanalytiske rødder, selv om disse i nogle tilfælde anerkendes.

(b) Næsgaard-traditionen

Næsgaard-traditionen var stort set ukendt på universitetet omkring 1970. Nogle foredrag af Næsgaard-analysanden Nina Thymark i Nordisk Sommeruniversitet vakte utilsigtet moro og stod siden i manges erindring som prototype på, hvad psykoanalysen i hvert fald *ikke* skulle udvikle sig til. Thymark havde dog bevisligt en evne til at samle elever omkring sig, hvoraf nogle siden er endt så fjernt som i den lacanianske gruppe (se nedenfor). Hun lagde også vægt på at have et forfatterskab og skrev forskellige bøger, bl.a. med psykoanalytisk inspirerede filmanalyser. En bog om Roman Polanski indleveredes ved Lunds Universitet med henblik på erhvervelse af fil.dr.-graden. Den kunne dog ikke anerkendes efter det officielle forsvar i 1978, men blev i 1981 antaget som ph.d.-afhandling ved et amerikansk universitet. Ved hendes forskellige »institutter« og »centre« har undervisningen udover psykoanalyse omfattet temaer som makeup og management.

Flere andre Næsgaard-analysander havde dannet foreninger, men de fleste ophørte med at eksistere, efterhånden som de stiftende medlemmer afgik ved døden, herunder også den oprindelige forening, *Dansk Psykoanalytiker Forening*. Den største del af Næsgaard-traditionen findes formentlig i *Nordisk Psykoterapeutisk Kollegium* og det herfra udspaltede *Dansk Psykoterapeutisk Kollegium*. *Nordisk Psykoterapeutisk Kollegium* havde i perioden 1936-56 Næsgaard som formand. Herefter har Egil

44 Både Ole Thyssens og Elo Nielsens & Per Kristensens bøger om Reich stopper i 1930erne.

Rønne-Petersen været leder frem til sin død i 1978. Kollegiet var tænkt som en paraplyorganisation for nordiske grenforeninger, men har i dag kun medlemmer i Danmark. Leder er Grethe Nissen. *Dansk Psykoterapeutisk Kollegium* spaltede sig ud i 1975 og har i dag ti medlemmer. Lederen siden Tage Petersens død i 1989 er Grete Tanggaard. Begge kollegier uddanner fremdeles nye kandidater.

I anden generation efter Næsgaard, men uden foreningsmæssig tilknytning må man i dag navnlig pege på magistrene Finn Korsaa og Stig Dankert Hjort, der ved siden af deres psykoanalytiske praksis har skrevet bøger om psykoanalyse og i tilgift gennem to årtier forsket i Næsgaards biografi og forfatterskab.

(c) Rattleff/Petersen-traditionen

Igennem 1960erne og starten af -70erne var Rattleff/Petersen-kredsen formentlig den mest aktive og konsistente videreførelse af en dansk psykoanalytisk tradition, og gruppen havde et rimeligt godt tag i nyuddannede psykologer. Den havde desuden en form for folkelig basis gennem tilknytning til *Foreningen Træf Nye Mennesker*, ligesom medlemmer af kredsen deltog flittigt i den offentlige debat. Til gengæld forsømte man at tage højde for studenteroprøret såvel som for den internationale nyorientering inden for psykoanalysen. P. C. Petersen, der havde været kommunist som ung, var – trods tilknytning til Socialdemokratiet – efterhånden blevet stærkt højreorienteret og hadede oprørerne af et godt hjerte. Rattleff på sin side manglede den fornødne udstråling til at tiltrække den unge generation af studenter i større omfang. Han havde intet til overs for freudomarxismen, og Reich var tydeligvis hans yndlingsaversion. Selv om han formentlig omkring 1970 var den førende danske Freud-kender, var hans psykoanalytiske forfatterskab af et temmelig beskedent omfang, og hans mere detaljerede analyser af psykoanalytiske temaer eksisterer i dag kun i form af forelæsningsnoter og båndoptagne foredrag.

Det dynamiske selskab var forbeholdt de gamle venner fra mellemkrigsårene plus ganske enkelte nytillkomne, men man ønskede ikke at optage alle de analytikere, man uddannede, og selve uddannelsen var ikke underkastet foreningens kontrol, men kørte tilsyneladende som Petersens og Rattleffs private forretning. Blandt fornyelserne var, at Lise Hvidtfeldt fra inderkredsen fik stillingen som leder af Sct. Stefans Rådgivningscenter på Nørrebro og her opbyggede et psykoanalytisk inspireret arbejdsmiljø.

I 1975 stiftede medlemmer af kredsen *Det Danske Sigmund Freud Selskab*, en mere åben og udadrettet foredrags- og diskussionsforening, der i 1980erne kom op på et halvt hundrede medlemmer. Hovedkræfterne var analytikere, der var uddannet af Petersen og Rattleff, men som endnu ikke var blevet medlemmer af det dynamiske selskab, herunder Gert Rønsby, Mogens Hein, Kurt Palsvig, Bøggil Nielsen og Ragna Lund. Medlemmer blev de dog, efterhånden som det viste sig, at der var mere dynamik i

Freud-selskabet end i det dynamiske selskab. Freud-selskabet var egentlig tænkt som en afløser for Rattleff og Petersens seminar. I begyndelsen hed det pudsigt nok »Dansk Psykoanalytisk Selskab«, indtil man opdagede, at det navn allerede var optaget. Freud-selskabet fik en langt mere åben karakter end Rattleff og Petersens seminar gennem invitation af eksterne foredragsholdere med kendskab til mange forskellige sider af psykoanalysen, herunder også medlemmer af andre psykoanalytiske foreninger. En overgang blev det måske også for åbent med foredragsholdere som Truxa og Søren Krarup. Det var en linje, der formentlig skyldtes nogle af stifternes fortid i *Foreningen Træf Nye Mennesker*.

Til gengæld var man – trods medlemmernes deltagelse i forskellige udenlandske konferencer – ikke i stand til at skaffe sig brugbare internationale kontakter. Forsøgene på at præsentere en teoretisk doktrin centreret omkring begreberne *interesse* og *det almægtige barn* havde vel nok sin indre konsistens, men da man i 1980'erne forsøgte sig med oversættelser til tysk og engelsk, var det både for lidt og for sent, og især den yngre generation af analytikere var heller ikke overbevist om værdien af dette grundlag.

Efter Rattleffs død i 1989 har det været vanskeligt at holde sammen på det dynamiske selskab. En eksklusion begrundet i et medlems økonomiske dispositioner udløste en kædereaktion af udmeldelser, således at der i dag er et meget lille antal medlemmer tilbage. Ragna Lund, der ledede selskabet efter Rattleff, er for nylig blevet afløst af Gert Rønsby som formand. En videreførelse af selskabet synes betinget af, at nogle af de analytikere, der er uddannet af Petersen og Rattleff, melder sig ind og tager et medansvar for uddannelsens opretholdelse.

(d) IPA-traditionen

Der var ikke umiddelbart nogen kontakt mellem *Dansk Psykoanalytisk Selskab* og oprørsgenerationen ved universiteterne. En IPA-præget psykoanalyse domineret af konservativ amerikansk psykiatri var direkte frastødende for de fleste unge med psykoanalytisk interesse, og Thorkil Vanggaard, der vedblivende blev identificeret med selskabet længe efter sin afgang som formand, vakte harme og raseri viden om, når han førte sig frem i offentligheden med provokerende reaktionære synspunkter om f.eks. kvindens psykologi.

I Reimer Jensens formandsperiode 1972-80 kom det til et vendepunkt efter mange års stagnation, og stilen udadtil ændredes på flere punkter. Det, der gav stødet til ændringerne, var kontakten mellem *Dansk Psykoanalytisk Selskab* og nogle af Nils Nielsens analysander i Sydsverige, som ønskede en autoriseret uddannelse, som Nielsen efter sin udmeldelse af såvel det danske som det svenske selskab ikke kunne give dem. Der blev således efter en længere pause igen oprettet nye undervisningshold. Hvor selskabet i Vanggaard-perioden nærmest bevidst havde skubbet interesse-

rede kandidater fra sig, begyndte man i Reimer Jensens periode at tage godt mod yngre kandidater, herunder også repræsentanter for studenteroprørets Freud-interesse. Psykiaternes dominans blev brudt, og der kom efterhånden en ligelig repræsentation af psykiatere og psykologer. Uddannelsen blev styrket gennem udstrakt brug af udenlandske kursusledere og supervisorere.

Af betydning var endvidere den gruppeanalytiske uddannelse, der blev oprettet i Gentofte i 1970'erne af bl.a. overlæge Ebbe Linnemann, der samtidig var en af pionererne i *Dansk Psykoanalytisk Selskab* og Vanggaards afløser som formand i 1968. Der udviklede sig et vist personsammenfald mellem kandidater til den psykoanalytiske og den gruppeanalytiske uddannelse, og det fortrinsvis objektrelationsinspirerede miljø blandt gruppeanalytikerne var givetvis medvirkende til at fremkalde et lignende paradigmeskift i *Dansk Psykoanalytisk Selskab*. At de svenske medlemmer fik så stor betydning skyldes især, at der i Sverige kan opnås offentlig støtte til langvarig psykoanalytisk behandling. Også læreanalyser har kunnet gennemføres med offentlig støtte. Det gav fremragende vækstmuligheder for den svenske psykoanalytiske forening og også for den sydsvenske fraktion af *Dansk Psykoanalytisk Selskab*. Således uddannedes der næsten lige så mange analytikere med arbejdsområde i Malmø og Lund som analytikere med arbejdsområde i hele Danmark, hvor den offentlige støtte til psykoterapi ligger på noget nær et nulpunkt.

Udviklingen har dog ikke været uden problemer. Vanggaard vedblev at være medlem, men havde ikke høje tanker om selskabets udvikling. Da han nåede pensionsalderen, var der ikke stemning for at gøre ham til æresmedlem, som det normalt ville være sket med et stiftende medlem og en mangeårig formand. Da han ikke meldte sig ud, men ophørte med at betale kontingent, måtte man i 1984 formelt ekskludere ham. I 1980'erne og -90'erne har John Vitger og Henning Paikin alterneteret som formænd, og de har i nogen grad samlet hver sin gruppe af sympatisører omkring sig, hvor Vitger i forlængelse af Reimer Jensen repræsenterer en mere pragmatisk dansk udvikling af psykoanalysen, mens Paikin snarere repræsenterer strømninger inden for IPA. På nogle punkter har der også været en polarisering mellem danskerne og svenskerne. Endelig har der været et par pinlige sager, som har givet selskabet dårlig reklame. Det vakte således en del opmærksomhed udadtil, skabte modsætninger i selskabets ledelse og fremkaldte gysen blandt de ikke færdiguddannede kandidater, da man afslog at optage overlæge Jørgen Nystrup som medlem, efter at han havde gennemgået hele uddannelsesforløbet, og da læge Else Munck efter fem års læreanalyse blev afvist som uddannelseskandidat på foranledning af sin egen analytiker⁴⁵.

45 Historien såvel den de efterfølgende klagesager er fremstillet detaljeret i Else Muncks *Psykoterapi og etik – et debatoplæg* (Munksgaard/Rosinante, 1996).

I 1991 skete der en åbning udadtil i det tidligere så tillukkede selskab, da man oprettede *Psykoanalytisk Debat* i skikkelse af en foredragsserie for alle interesserede, og man har også åbnet en konsultation, hvor potentielle klienter kan forhøre sig om mulighederne for at gå i analyse⁴⁶. John Vitger har endvidere taget initiativ til en kortere uddannelse i psykoanalytisk psykoterapi, som har været søgt af mange, der ønskede en psykodynamisk uddannelse uden at ville tage det meget langvarige og kostbare uddannelsesforløb i *Dansk Psykoanalytisk Selskabs* regi (jvf. Mortensen 1997).

(e) *Lacan-traditionen*

Der er endelig i Danmark dannet en helt ny psykoanalytisk gruppering inspireret af den franske psykoanalytiker Jacques Lacan, der gennem flere årtier har været en af de mest omdiskuterede skikkelser inden for psykoanalysen. Lacan meldte sig i 1953 ud af det franske IPA-selskab, som han på det tidspunkt var formand for, og mistede derved til sin overraskelse sit medlemskab af IPA, for så vidt som den nystiftede forening, han var med til at danne, ikke blev optaget. Til sidst lykkedes det dog for denne forening at få status som »study group«, men Lacans gamle modstandere fik stillet som betingelse for fuldt medlemskab, at Lacan selv aldrig ville kunne udnævnes til læreanalytiker. Begrundelsen var, at han ikke overholdt analysetimernes normerede længde, men havde sessioner på helt ned til nogle få minutters varighed. En medvirkende årsag var dog givetvis også hans vedholdende hån mod amerikansk psykoanalyse. Denne betingelse fik Lacan til i 1964 at stifte en ny forening, der fik navnet *École freudienne de Paris*, og som snart fik flere medlemmer end alle de øvrige franske psykoanalytiske foreninger til sammen. Lacans varemærke var en ny sprogbaseret subjektteori og en ny forståelse af de bærende træk i den analytiske teknik. Desuden blev han en af IPA's mest højrøstede kritikere, ligesom han proklamerede, at det gjaldt om at søge tilbage til Freud. Oprindelig ignorerede man ham i IPA, men i de seneste årtier har der i stigende grad fundet en diskussion af lacanianske begreber og problemstillinger sted inden for IPA's mure.

I 1970erne var Lacan inspirationskilde for en bred dansk studenterinteresse i Freud, og i 1980erne har der været foretaget Lacan-orienterede analyser inden for en række fag, først og fremmest litteratur. Lacan-interessen trivedes i særdeleshed i semiotiske kredse i København og Aarhus med tidsskrifter som *Semiotik*, der i begyndelsen havde undertitlen *Psykoanalyse/litteratur/politik*. Også inden for Nordisk Sommeruniversitet var der kredse om Lacan. En række personer bosat i Danmark – både danskere og udlændinge – havde i 1970erne og -80erne fået en form for uddannelse hos Lacan-analytikere i Paris, og nogle af de mange danske littera-

46 Jvf. Gudrun Bodins artikel i dette nummer.

ter og andre universitetshumanister, der i en årrække havde arbejdet med Lacan, ville også gerne taget skridtet fuldt ud og blive praktiserende analytikere. I 1987 etableredes en mere formaliseret gruppe under navnet *Sammenslutningen af Arbejdsgrupper inden for det Freudske Felt*, hvor man søgte at forpligte deltagerne på en fælles arbejdsindsats og altså ikke blot på en fælles interesse. I 1990 omdannedes gruppen til *Psykoanalytisk Kreds*. Hovedaktiviteten består i undervisning, studiekredsarbejde og afholdelse af møder, hvor alle interesserede kan tilmelde sig. Disse møder har været annonceret i Universitetsavisen ved KU, hvilket viser det akademiske sigte. De fleste medlemmer har en akademisk uddannelse inden for fag som filosofi, litteratur, psykologi og medicin.

I tiden efter Lacans død i 1981 blev der i Frankrig oprettet to internationale foreninger med det sigte at organisere lacanianere verden over, nemlig den mere åbne *Inter-Associatif de psychanalyse* og den mere dogmatiske *Association mondiale de psychanalyse*. Det er de første internationale konkurrenter til IPA, som hævder at stå på et freudiansk grundlag.⁴⁷ *Psykoanalytisk kreds* har formelt tilsluttet sig *Inter-Associatif*, men har dog også visse uformelle relationer til den konkurrerende *Association mondiale*. Noget formaliseret uddannelsesprogram tilbyder man ikke, men uddannelse finder trods alt sted. Blandt de oprindelige initiativtagere er Osvaldo Cariola, Maria Lense-Møller (tidligere Nørring), Lis Haugaard, Jesper Visti Hansen og Michael May. Senere har Jean-Christian Delay, Laurits Lauritsen og René Rasmussen tilsluttet sig. Sidstnævnte har skrevet og redigeret en efterhånden længere række bøger med lacaniansk inspiration og er desuden medredaktør af et nyoprettet Lacan-orienteret tidskrift (*Drift*, startet 1999).

12. Opsamling af foreningerne

jeg vil til sidst opregne de vigtigste af de danske psykoanalytiske foreninger, der har eksisteret, og hvoraf flere stadig eksisterer.⁴⁸ Der findes naturligvis andre foreninger og selskaber, som jeg udeladt, enten fordi deres betydning er minimal, eller fordi de ligger i udkanten af det psykoanalytiske område. Jeg vil dog nævne, at der er organiseret psykoanalytikere under *Dansk Psykologforening*, *Dansk Psykiatrisk Selskab* og *Psykoanalytisk Forening*. Blandt de beslægtede selskaber må også nævnes *Selskab for Analytisk Gruppe- og Familieterapi*, *Dansk Selskab for Psykoanalytisk Psykoterapi* og *Dansk Selskab for Psykoanalytisk Psykoterapi med Børn og Unge* (jvf. Mortensen 1997).

47 Siden er der efter sigende dannet to andre lacanianske internationaler.

48 En del af dem har i dag hjemmesider på internettet, hvor man kan få nærmere informationer.

I. Foreninger under Sigurd Næsgaards indflydelse

1933	Nordisk Psykoterapeutisk Kollegium
1933-1956	Psykoanalytisk Samfund
1956-ca. 1990	Dansk Psykoanalytiker Forening
1975	Dansk Psykoterapeutisk Kollegium

Der findes en række fragmenter af *Dansk Psykoanalytiker Forening*, men de er ikke medtaget, da jeg foreløbig ikke er blevet overbevist om, at de ligger over bagatelgrænsen (omtalt hos Hjort 1989).

II. Foreninger inspireret af Wilhelm Reich

1933-ca. 1960	Dansk Sexpol
1933-1934	Dansk Psykoanalytisk Forening

Det er vanskeligt at sige, hvornår *Dansk Sexpol* ophørte med at fungere, men med Tage Philipsons død er linjen tilbage til 1930erne i hvert fald brudt.

III. Foreninger under IPA

1934-1949	Norsk-Dansk Psykoanalytisk Forening
1953	Dansk Psykoanalytisk Selskab
1991	Psykoanalytisk Debat (under DPS)

Jeg anser det for mest sandsynligt, at *Norsk-Dansk Psykoanalytisk Forening* først mistede IPA-medlemskabet i 1949. Det sidste danske islæt forsvandt i 1940 med Gerös afrejse til USA. *Dansk Psykoanalytisk Selskab* blev anerkendt som »study group« i 1953 og fik fuldgyldigt IPA-medlemskab i 1957, men er givetvis blevet konciperet allerede ved Nils Nielsens ankomst til København i 1949.

IV. Foreninger omkring P. C. Petersen og Anker Rattleff

1936-1950	Studiekredsen af 1936
1950	Selskabet for Dynamisk Psykoanalyse
1975	Det Danske Sigmund Freud Selskab

V. Lacanianske foreninger

1987-1990	Sammenslutningen af Arbejdsgrupper inden for det Freudske Felt (SAFF)
1990	Psykoanalytisk Kreds

VI. Andre foreninger

Ca. 1940-1960	Selskabet for Medicinsk Psykologi og Psykoterapi
1950-ca. 1980	Psykoanalytisk Diskussionsklub

Eksakte data vedrørende det første selskab er usikre, men det var i hvert fald dannet i 1945 og de foreløbig seneste af de fundne livstegn stammer fra 1950.

LITTERATUR:

- ALNÆS, R. (1996): *Psykoanalyse mellom psykiatri og psykologi*. Kristianssand: Høy-skoleforlaget.
- ANDKJÆR OLSEN, O. & KØPPE, S. (1981): *Freuds psykoanalyse*. København: Gyldendal, 1997.
- ANDKJÆR OLSEN, O. & KØPPE, S. (1996): *Psykoanalysen efter Freud 1-2*. København: Gyldendal.
- BERING, E. (red.) (1988): *Hvad er psykoanalyse? Erfaringer & oplevelser*. København: Gyldendals Bogklubber, 1989.
- BÄRMARK, J. & NILSSON, I. (1983): *Poul Bjerre. 'Människosonen'*. Stockholm: Natur och Kultur.
- BOADELLA, D. (1980): *Wilhelm Reich*. Frankfurt am Main: Fischer Verlag, 1983. Oversat fra engelsk.
- BOHNEN, K. (1980): 'Persönlichkeit' bei Georg Brandes. IN H. Hertel & S. Møller Kristensen: *The Activist Critic*. København: Munksgaard.
- BRANDELL, G. (1961): *Freud og hans tid*. København: Gyldendal, 1963.
- BRECHT, K., FRIEDRICH, V. m.fl.(red.)(1985): *'Hier geht das Leben auf eine sehr merkwürdige Weise weiter...'* *Zur Geschichte der Psychoanalyse in Deutschland*. Hamburg: Verlag Michael Kellner.
- FOGT, J. (1998): Freud i københavnsk psykiatri 1900-1950. IN T. Söderquist m.fl. (red.): *Videnskabernes København*. Frederiksberg: Roskilde Universitetsforlag.
- FOGT, J.; FRIIS, M.; NORDIN, L. & PETRI, R. (1979): Freud i dansk kulturel og kulturelradikal offentlighed indtil 1940. IN C. E. Bay & J. C. Jørgensen (red.): *Litteratur og samfund i mellemkrigstiden. Litteratursociologiske studier*. København: Gyldendal.
- FREUD, S. (1910k): Über 'wilde' Psychoanalyse. IN: *Studienausgabe. Ergänzungsband* (s. 133-41). Frankfurt am Main: Fischer Verlag, 1975. Dansk udgave: Om 'vild' psykoanalyse. IN: *Afhandlinger om behandlingsteknik* (s. 85-92). København: Hans Reitzels Forlag, 1992.
- FREUD, S. (1914d): Zur Geschichte der psychoanalytischen Bewegung. IN: *Gesammelte Werke X* (s. 43-113). Frankfurt am Main: Fischer Verlag, 1969.
- FREUD, S. (1985c): *Briefe an Wilhelm Fliess 1887-1904*. Frankfurt am Main: S. Fischer Verlag, 1986.
- FREUD, S. & FERENCZI, S. (1993b): *Briefwechsel. Band I/2 1912-1914*. Wien: Böhlau Verlag.
- FREUD, S. & JONES, E. (1993): *The Complete Correspondence of Sigmund Freud and Ernest Jones 1908-1939*. Cambridge, Massachusetts: The Belknap Press.
- FREUD, S. & PFISTER, O. (1963): *Briefe 1909-1939*. Frankfurt am Main: Fischer Verlag, 1980.
- GERÖ, G. (1994): The Handwriting on the Wall. IN L. Hermanns (red.) : *Psychoanalyse in Selbstdarstellungen II* (s. 199-230). Tübingen: Edition Diskord.
- GIDAL, T. N. & FRIEDRICH, V. (1990): *Die Freudianer. Auf dem 13. Internationalen Psychoanalytischen Kongress 1934 in Luzern*. München: Verlag Internationale Psychoanalyse.
- HANSEN, U. (1991): *Psykoanalysens fortrængte fortid. Hypnotisøren Carl Hansen og Sigmund Freud*. København: Akademisk Forlag.

- HEIN, M. (1985): *Det Danske Sigmund Freud Selskab 10 år*. København: Det Danske Sigmund Freud Selskab.
- HERTEL, H. & MØLLER KRISTENSEN, S. (red.) (1973): *Den politiske Georg Brandes*. København: Hans Reitzels Forlag.
- HERTOFT, P. (1983): *Det er måske en galskab – om seksualreformbevægelsen i Danmark*. København: Gyldendal.
- HERTOFT, P. (1995): *Den rebelske fugl – om sex erotik kærlighed*. København: Hans Reitzels Forlag.
- HJORT, S. D. (1989): *Sigurd Næsgaard. Det naturlige menneske*. København: Gyldendal.
- HJORT, S. D. (1991): Dansk psykoanalyses historie – nogle problemstillinger. *Psyke & Logos*, 12: 220-30. København: Dansk psykologisk Forlag.
- HOUMANN, B. (1977): *Otto Gelsted Bibliografi*. København: Forlaget Sirius.
- JACOBY, R. (1983): *The Repression of Psychoanalysis. Otto Fenichel and the Political Freudians*. New York: Basic Books.
- JENSEN, R. & PAIKIN, H. (1980): On Psychoanalysis in Denmark. *Scandinavian Psychoanalytic Review*, 3: 103-16.
- JOHANSSON, P. M. (1999): *Freuds psykoanalys I-II*. Göteborg: Daidalos.
- KORSAA, F. (1988): Den psykoanalytiske terapi fylder 60 år i Danmark. *Agrippa*, 10,3: 168-79.
- KORSAA, F. (1989): Psykoanalysen i Danmark. *Psyke & logos*, 10,1: 182-222.
- KROMANN KRISTENSEN, H. (1969): Selskabet for dynamisk Psykoanalyse og årene som gik forud. IN: *Festskrift til P. C. Petersen på 80 årsdagen* (s. 11-23). København: Selskabet for dynamisk Psykoanalyse.
- MORTENSEN, K. V. (1997): Udenfor og indenfor psykoanalysen. IN J. Gammelgaard & S. Lunn (red.): *Om psykoanalytisk kultur – et rum for refleksion. Festskrift i anledning af John Vitgers 70 års fødselsdag*. København: Dansk psykologisk Forlag.
- NOLIN, B. (red.)(1993): *Kulturradikalismen. Det moderna genombrottets andra fas*. Stockholm/Stehag: Brutus Östlings Bokförlag Symposion.
- REICH, W. (1953): *People in Trouble*. New York: Farrar, Straus and Giroux, 1976.
- REICH, W. (1967): *Reich Speaks of Freud*. Harmondsworth: Penguin Books, 1975.
- REICH, W. (1994): *Beyond Psychology. Letters and Journals 1934-39*. New York: Farrar, Straus and Giroux.
- REITER, P. (1937): Surrealisme. Psychoanalyse. Sindssyge. Foredrag i malende Kunstneres Sammenslutning: Særtryk af *Samleren*.
- REITER, P. (1945): *Kortfattet Oversigt over Læren om Neuroserne*, 2. udgave. København: Westermann, 1951.
- SHARAF, M. (1983): *Fury on Earth. A Biography of Wilhelm Reich*. London: Hutchinson.
- SIERSTED, E. (1972): Wilhelm Reich i Danmark. IN: *2 x Reich* (s. 7-80). København: Rhodos.
- STEINER, R. (1989): 'It is a New Kind of Diaspora'. *The International Review of Psycho-Analysis*, 16: 35-78.
- THING, M. (1993): *Kommunismens kultur 1-2*. København: Tiderne Skifter.
- WAAL, H. (1991): *Nic Waal. Det urolige hjerte*. Oslo: Pax Forlag.